

મોતનો ભેદ.

તુરતના ગુજરેલાંઓની હાલત,
તેઓ પાછળ થવી જોઈતી ક્રિયાઓ,
જીવતાંઓની તેઓ તરફની ફરજ.

[સુધારા મધારા સાથેની ચોક્કસ આવૃત્તિ.]

[૨૦,૦૦૦ નકલ.]

શેહાદી મુબારક તથા બેટ સોગાદ માટે.

ચોખ્ખાં ચાંદીનાં (દર મારેલાં) તરેહવાર મનપસંદ ફલાવરવાળા, બોલ, ટ્રે, તીસેત, કાસકેટ (માનપત્ર માટે) પડા (જાલીવાલા તેમજ તરેહવાર હીજાઈનનાં) ગોલાબાશ, પીંગાંની, નાળચેર, તોરણ, વગેરે વગેરે, અત્યંત કીકાયતે તૈયાર તથા પરદીથી વખતસર બનાવી આપવામાં આવશે.

હમારાં નામ સાથે તપાસી લેશે.

બહારગામનાં ઓરડેનાં વખતસર મનપસંદ કીકાયતે બી. પી. થી.

૭૦ વરસનું (થોડે નફે બોહોલા વેપારનું)

પ્રજા વિશ્વાસુ ખાતું.

રતનજી જે હાંગીર કું, ,

બજારગેટ, કોટ, મુંબઈ.

ટલીફોન ૨૨૬૭૯.

ટેલીગ્રામ Ahuramazda.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોર્પોરાશન વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૬૫૨૮૮ નર્ગલ

પુસ્તકનું નામ કોલનો લેદ

વિગય 7/૮૪૪:૨૨૮

૫૮૪૫૨: ૪૨૮
 ગુજરાત વિધાયોગ ગ્રંથાલય
 અમદાવાદ
 ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંમિતિ
 ખુલાસો.

ઇષ્ટ ઇસ્તિનાંમ ઉર્વાનો ચજમઇદે ચાઓ અપઓનાંમ ક્વચયો.

“ગુજરી ગએલાંઓનાં રવાનો જે અશો (લોકો) નાં ફરોહરવાળાં છે (તેઓને) આએ ઠેકાણે હમો માન ચુથે ચાદ કરીએ છિયે.”

[ઇજશને, હા ૨૬ મો, ફ. ૭ કાંગા.]

દરએક માણસને સગાં યા સ્નેહીના મરણનું દુઃખ ભોગવવું પડે છે. એક ચંચલ વહાલા બેટાના ગુજર પામવા પછી અતી ગમગીનીના વખતમાં જે રાહત તથા શાંતી મને, મારાં ઘણીઆનીને તથા હમારા આખા કુટુંબને ખુદાશનાસીના થોડા ઘણા કાયદા જાણવાથી મલી હતી તે રાહત તથા શાંતી મારા ખીજા હમદીન જરથોસ્તી લાઇઓ તથા બેહેનોને દુઃખના વખતમાં મલે, એવી મક્કસદથી આએ ચોપાન્યું છપાવીને જરથોસ્તીઓમાં વેહેચવાનું મેં દરસ્ત વિચાર્યું છે.

માણસ જાતની વૃદ્ધિને કાળે જેટલું જન્મવું અવશ્યનું છે તેટલુંજ ગુજર પામવું પણ અગત્યનું છે; આએ ખાકી દુન્યામાં જન્મ મરણનું ચક્ર ચાલું છે; અને કરણીનો કાયદો કામ કરે છે, એ ધ્યાનમાં રાખી આએ ચોપાન્યું વાંચ્યાથી જો એક હજારમાંથી એકનેખી થોડી ઘણી રાહત મળશે તો હું મારી અદના સેવા યર આવેલી સમજશ.

એક જરથોસ્તી.

ખુલાસો ખીજા આવૃત્તીનો.

આએ અદના લખાણની ખુખી તથા કદર હમદીન લાઇઓ તથા બેહેનોમાં પુરતી રીતે જાણાયલી દીસે છે, સગબકે થોડી મુદતના અરસામાં પેહલી આવૃત્તી ખપી ગઇ અને ખીજા આવૃત્તીની ૩૦૦૦ નકલો કાઢવી પડી છે. જે કમતરીન જરથોસ્તીએ આએ ચોપાન્યું ખીજા લાઇઓની મદદ વડે બહાર પાડ્યું હતું તેને થોડીજ ખબર હતી કે આટલા ટુંક વખતમાં તેની અને તેના બોહલાં કુટુંબની વચમાંથી તે કૃપાળુ દાદાર અહુરમજ્દ ખીજાં એક ઘણાંજ અટલગનાં કુટુંબીને પોતા નજદીક બોલાવી આખાં કુટુંબની સહનશીલતા સચુરી તથા ધીરજની અજમાયશ લેશે.

આ કમતરીન જરથોસ્તી અને તેનાં ખીજાં અટલગના સગાં કે જેઓ ખુદાશનાસીના થોડા ઘણા કાયદા જાણવા લાગ્યશાળી થયાં હતાં તેઓએ પોતાનાં કુટુંબીનાં આ ફાની દુન્યા છોડી જવાના બનાવ વેળા તે દાદારની અજમાયેશ કેવી સહનશક્તિથી ખમી છે તે તેઓના ખીજા

ખેશીઓ તથા દોસ્તઆરનાં વેળે તેઓના સમાગમમાં આવેલા તેઓએ જોયું હશે. અને અહીં ફરી લખ્યા વિના ચાલતું નથી કે આએ મોતના ભેદની ખીજ આવૃત્તી છપાવવાનો હેતુ એટલોજ છે કે જે રાહત તથા શાંતી તે કુટુંબને આએ ન ખમી શકાય એવાં દુઃખમાં ખોદાશનાસીના થોડા ધણા કાયદા જાણ્યાથી મલી છે તેવીજ રાહત અને શાંતી આપણા હમદીન જરથોસ્તી ભાઈઓ અને બેહનોને—ખોદા ન કરે ને જ્યારે દુઃખ આવી પડે ત્યારે—મળે, જેવી રીતે આએ કમતરીન લખનાર તથા તેના નેક ખશલતના ધણીઆનીએ પોતાના ચંચલ વહાલા બેટાના મોતથી દુઃખનો ફટકો સહનશીલતાથી ખમ્યો હતો અને તેજ અસરાફ, લાયકીવાલાં નીતિવાન, રાંક, તથા નીરદોશ સ્વભાવનાં ધણીઆની ખોઈ બેસવાથી તે ખમે છે તેવીજ રીતે ખીજ હમદીનોખી વખત આવવે ખમે અને પોતાનાં વહાલાં ગુજર પામેલાંઓ તરફ માહેતમ ન ગુજરે એજ તેની અરજ છે.

આ ચોપાન્યું પ્રગટ કરનાર જરથોસ્તીનાં પ્રિય ધણીઆની જેવણુ રોજ ૧૭ મે સરોશ યઝદ, માહ ૩ જે ખોરદાદ અમેશાસ્પદ, સને ૧૨૭૭ તા. ૨૯ મી નવેમ્બર ૧૯૦૭ ને દીને ૩૫ વરશની ભર જવાન વયે આ દેહ છોડી બેહસ્તનશીન થયાં છે તેવણુની અશો યાદમાં આએ કમતરીન પાક દાદારની હજુરમાં તેવણુનાં પાક રહેને શાંતી માંગતો તથા જલદી ગરોથમાન બેહસ્ત મલો એવી ખરાં અંતઃકરણુની દોઆ ગુજરતો આ ચોપાન્યું ફરી છપાવી અર્પણુ કરે છે.

આથેસે ચેરિત વીરપય અથવને ક્રવયે કે અરિત કવ ચિત અંહાઓ જેમો પર-ધરિસ્ત દક્ષિ નાધરિકે અપેરે ના યુ કે કધનિકે વાસ્ત્રયાવ રેજિ ઉપય એતિ હચ અહ્યાત ન્માનાત ઇન્ચેન્તિયાઓ પધતિશ મરેન્તિ યાઓ અધવિ—નાસેન્તે વંહુશ યસ્નાન્તેચ વહ્માન્તેચ.

અર્થ :—“ સદગુણી બાઈડી (તથા) બેહન્ટુ ન્હાની વચની કન્યા કે જે આએ જમીનના કોઈખી ભાગમાં ગુજરી ગયેલી હોએ (અથવા) રહેતી (હોએ), (અથવા) આએ ઘેરથી (પોતાની) મુરાદ ચાહતી (હોએ), તથા જે (બાઈડી તથા કન્યા) (દાદાર હોરમબદની તથા મીનો ઇજદોની) ભલી ઇજરને તથા આરાધના (કરવાને) યાદ કરે (તથા) (તે) અમલમાં લાવે (એવી બાઈડી તથા કન્યાના) દરેક અશો ફરોહરને ઇજરનેમાં હું યાદ કરું છું.”

[ઇજરને, હા ૨૩, ફ. ૩.]

એપ્રિલ ૧૯૦૮.

એક જરથોસ્તી.

ખુલાસો ત્રીજી આવૃત્તીનો.

ખીજ આવૃત્તીની ૩૦૦૦) નકલો ધણો લાંબો વખત થયો ખપી જવાથી અને એ ચોપાન્યાની ધણી ગમથી માંગણી થવાથી આ ત્રીજી આવૃત્તીની

૧૦૦૦૦) નકલો બહાર પાડવાની ફરજ પડી છે. વધુ આ કારણે કે હાલમાં ચાલતાં ઇનફ્લુએન્ઝા અને કોલેરાએ આપણી નાહની કેમમાં ધણું ભુવાન જીવો લીધા છે, તેઓનાં કુટુંબને આ ચોપાન્યું વાંચ્યાથી રાહત મળે. આ મતલબથી મારા એક જરથોસ્તી મીત્ર—કે જેવણે પોતાના એક પુરા વહાલા દીકરાને ખોવાથી ન ખમી શકાય એવો ગમ લાગેલો, પણ આવા ખુદાશનાસીના કાયદા વાંચ્યાથી અને સાંભળ્યાથી રાહત તથા શાંતી મળેલી—તેવણે આ ચોપાન્યું “જમે જમશેદ” સાથે વેંહેચવાનું પસંદ કીધું છે ને બીજી કેટલીક નકલો આપણા દોખમાની જગ્યાએ ત્યાંના પારસી પંચાયત તરફના પારસી રખેવાલને આપવા ધારી છે કે જ્યારે ગુજર પામેલાના ખેશીઓ મરનારના શરીરને દોખમે ચઢાવી આવી નામ નોંધાવા આવે તે વખતે તેઓને એકેક નકલ આપવી.

જે કુટુંબોમાં હું પલાયો પોસાયો ને જે મારા મુરંબીઓ ખાકી શરીરો છોડી બેહસ્તનશીન થયાં છે તેઓના નામ લખ્યા બીના તેઓના ગુજર પામવાના ક્ષવસો લખી તેઓની અશો યાદમાં આ કમતરીન પાક દાદારની હજુરમાં તે મુરંબીઓના પાક રૂદને શાંતી માંગતો તથા ગરોથ-માનનું સુખ ધચ્છતો આ ચોપાન્યું ફરી છપાવી અર્પણ કરે છે.

મુરંબીજી મમાવાજી—રોજ ૮ મો દર્મોપચાદર દાદાર માહા ૧૧ મો બેહમન અમશાસપંદ શને ૧૨૬૩ તા. ૨૦ મી જુલાઈ ૧૮૯૪.

મુરંબીજી મમાજી—રોજ ૩ જો અરદીબેહેશત અમશાસપંદ માહા ૧૧ મો બેહમન અમશાસપંદ શને ૧૨૬૧ તા. ૧૫ મી જુલાઈ ૧૮૯૨.

મુરંબીજી મોહતા મામાજી—રોજ ૨૯ મો મીનો મારેસપંદ માહા ૧૦ મો દર્મો દાદાર શને ૧૨૭૧ તા. ૧૧ મી જુલાઈ ૧૯૦૨.

મુરંબીજી બાવાજી—રોજ ૧૮ મો રશને રાસ્ત યજદ માહા ૪થો તેશતર તીર યજદ શને ૧૨૭૬ તા. ૩૦ મી દીઝેંયર ૧૯૦૬.

મુરંબીજી મામાજી—રોજ ૨૯ મો મીનો મારેસપંદ માહા ૪થો તેશતર તીર યજદ શને ૧૨૭૯ તા. ૧૦ મી જાનેવારી ૧૯૧૦.

મુરંબીજી માશાજી—રોજ ૨૬ મો આશતાદ યજદ માહા ૧૧ મો બેહમન અમશાસપંદ શને ૧૨૮૬ તા. ૨ જી ઑગશત ૧૯૧૭.

મુરંબીજી માશીજી—રોજ ૧૭ મો સરોશ યજદ માહા ૨ જો અરદીબેહેશત અમશાસપંદ શને ૧૨૮૬ તા. ૨૭ મી અકતોયર ૧૯૧૬.

ફેબ્રુવારી ૧૯૧૯.

એક જરથોસ્તી.

ખુલાસો ચોથી આવૃત્તીનો.

ત્રીજી આવૃત્તી ૧૧ વરસ અગાઉ છપાવી હતી અને તેની ૧૦,૦૦૦) નકલો લાંબો વખત થયો ખપી જવાથી અને એ ચોપાન્યાંની પાછી ધણી તરફથી માંગણી થવાથી આ ચોથી આવૃત્તીની ૧૦,૦૦૦) નકલો છાપી બહાર પાડવાની જરૂર જણાઇ છે.

મારા ધણા વરસના એક શ્રીમંત જરથોસ્તી મીત્ર અને તેવણના લાયકીવાલાં ધણીઆની કે જેઓએ પોતાના એક વહાલાં ચંચલ શીખેલા દીકરાને ભર જવાનીમાં એક પારસી બાઇને દુબતાં બચાવવા જતાં એક ખરા જરથોસ્તીને જાણે તેવું જીવને જોખમે બહાદુરીનું કામ કરતાં પોતાનો કીમતી જાન ગયે વરસના અસપનદારમદ અમેશાસપંદ મહીનો અને પાક દાદાર હોરમજદ રોજે તે કીરતારને સ્વાધીન કીધો તેવણની પવીત્ર યાદમાં આ ચોપાન્યું છાપવામાં પોતાનો ફાલો આપ્યો છે. એ મકસદથી કે જે ખોદાસનાસીના કેટલાક કાયદા જાણ્યાથી તેઓના મનને થોડી ધણી રાહત અને શાંતી મળી છે, તેવીજ રાહત ખીજ હમદીન જરથોસ્તીઓને આ ચોપાન્યું વાંચ્યાથી મળે.

આ આવૃત્તીમાં મરણ પછીની શું શું ક્રીયાઓ અવશ્યની છે તે છાપવામાં આવી છે તે માટે આ કમતરીન શેવક મુંબઇની જશન કમિટીનો આભારી છે કારણ એ કમિટીએ જે જેહમત કરી એ વીગતો દસ્તુરો તથા અબ્યાસીઓના મત એકઠાં કરી ભેગી કરી છે તે છાપવાની શેવકને પરવાનગી આપી છે. એ પ્રમાણે જરૂરી ક્રીયાઓજ ફક્ત કરાવ્યાથી ગરીબ અને મધ્યમ સ્થીતીના જરથોસ્તીઓ પોતાના વહાલા ગુજર પામેલા પાછલના ખરચમાં ધણો ઉગાલો કરી શકશે અને ગુજર પામેલાંઓ તરફની ફરજ બજાવવાનો સંતોષ હાંસલ કરશે. જરૂરી ક્રીયાઓ પાછલનો ખરચ ધણો કમી હોવાથી જે કરજમાં કેટલાક હમદીનો ગીરફતાર થાય છે તે આ બાબદના જુલભરેલા વિચારોને લીધે છે, અને આ ચોપાન્યું વાંચવાથી યોગ્ય જ્ઞાન એ બાબદમાં મળવે મારા હમદીનોને ફાયદો થશે. દસ્તુરો તથા અબ્યાસીઓનાં મત એકઠાં કરી અથોરનાન મંડળની સંમતી સાથે આ જરૂરી ક્રીયાઓ, તેના ભાવો તથા લેખ સાથે મુંબઇની જશન કમિટીએ પ્રગટ કર્યાં હતાં.

ત્રીજી આજીવી પ્રગટ થયા પછી મારા નેક માયાણુ મુરંબીજી માતાજી કે જેઓએ મને અયપણુથીજ માયાથી પાળ્યો અને ઉછેરીયો તે મારી ૨, ૩, વખતની સખત માંદગી વખતે ખરાં દીલ અને પ્યારથી મારી માવજત કરીને મને સાજો કરીધો તેઓ રોજ ૨૦ મો બેહરામ યજ્ઞ માહા ૨ જો અરદીબેહેસ્ત અમેશાસ્પંદ શને ૧૨૯૧ તા. ૨૯ મી અકટોબર ૧૯૨૧ ને દીને આ ખાકી શરીર છોડી બેહશતનશીન થયા છે, તેઓની અશો યાદમાં આ તેમનો તાબેદાર વહાલો બેટો તે પાક દાદાર અહુરમઝદની હજુરમાં મુરંબીજી નેક માતાજીના પાક રૂહને શાંતી માંગતો તથા ગરોથમાનનું સુખ ઇચ્છતો આ ચોપાન્યું ફરી છપાવી બહુ માન અને અહેસાનની લાગણી સાથે અર્પણુ કરે છે.

તે સાથે મારા મરહુમ મુરંબીજી બીજા મામાજી કે જેઓના હાથ નીચે હું પલાયો પોસાયો તે જેઓ આ ખાકી શરીર રોજ ૨૨ મો ગોવાદ યજ્ઞ માહ ૫ મો અમરદાદ અમેશાસ્પંદ શને ૧૨૯૯ તા. ૨૭ મી જાનેવારી ૧૯૩૦ ને દીને છોડી બેહશતનશીન થયા છે તેઓને પણ માન અને અહેસાનની લાગણી સાથે યાદ કરું છું.

જમશેદી નૌરૂઝ,
તા. ૨૧ મી માર્ચ ૧૯૩૦.

એક જરથોશ્તી.

આદ્યુનામ્ અપઓનામ્ ક્વપયો યજ્ઞમધદે, ઉજ્જદ્યુનામ્ અપઓનામ્ ક્વપયો યજ્ઞમધદે. નરામ્ અપઓનામ્ ક્વપયો યજ્ઞમધદે નાદરિનામ્ અપઓનામ્ ક્વપયો યજ્ઞમધદે વીરપાઓ અપાઉનામ્ વંદુહીશ મુશઓ રપેન્તાઓ ક્વપયો યજ્ઞમધદે. યાઓ હ્ય ગયાત્ મરેન્તત્ આ સઓપ્યન્તાત્ લેરેન્દનત્.

અર્થ :—આ દેશમાં વસનારાઓમાંના અશો (લોકો) નાં ફરોહરોને હમો માન સાથે યાદ કરીએ છીએ. દેશની બહારના (ધ્યાને ખીળ મુલુકોમાં) વસનારાઓમાંના અશો (માણસો) નાં ફરોહરોને હમો માન સાથે યાદ કરીએ છીએ. અશો નરોનાં ફરોહરોને હમો માન સાથે યાદ કરીએ છીએ. અશો નારીઓનાં ફરોહરોને હમો માન સાથે યાદ કરીએ છીએ. અશો (લોકો) ના તમામ બલાં, શુરાં, (તથા) (દુન્યાંની) આબાહી કરનારાં ફરોહરો જે ગયો-મરદથી (તે) ક્તેહમંદ સોશ્યાસ સુધીનાં (છે) (તે બધાંઓને) હમો માન સાથે યાદ કરીએ છીએ. (યજ્ઞરને, હા ૨૬, ક. ૬-૧૧.)

હુમત હુખત હુવરશત, હુ મનરની, હુ ગવરની, હુ કુનરની, ઇન કિનુમન અદાંકર્વશ ઐરસાદ, નીરંગ પીરોજગરબાદ, ... રવાંત ઐરેહ ઐજરતે અવબૂન બાદ, ... કેરા દિગર અ્યજ્ઞ હબર મદં-અ્યજ્ઞ સાએમ સાખતમ એ મારા કમ-રજતર આસાનતર અઈની કદં યક અજ મા હબર પદીરકતાર બાદ નામ એશતી અનુશેહ રવાંત રવાંની. [જેની નઇયતે બણે તેનું નામ] એદર યાદ બાદ અનુશેહ રવાંત રવાંની.

“મારી નેક મનરની, નેક ગવરની તથા નેક કુનરનીથી કાંધેલી આએ ખરાનુમન અશો ફરોહરોને પોહયો! આ ક્રિયાનું કામ ક્તેહમંદ થાઓ! ... તેઓના રવાન ખુશાલ થાઓ ... હમુને સુખ તથા જીવની શાંતિ હાંશેલ થાઓ! [ફલાનાનું] બેહસ્તી રવાન આએ જગાએ યાદ હોજે! ...”

[ખોરદેહ અવસ્તા બા માંએની, એરવદ કા. એ. કાંગાનો તરબુમો.]

કિનુતો અપઓનામ ઉર્વાનો પારયંતી અવી અહુરહે મજ્જદાઓ અવી અમેશનામ રપેન્તનામ અવી ગાત્વો જરન્યો કેરેતો અવ ગરેન્માનેમ મએથનેમ અહુરહે મજ્જદાઓ મએથનેમ અમેશનામ રપેન્તનામ મએથનેમ અન્યેશામ અપઓનામ!

“અશોનાં રવાનો અહુરમજ્જદની નજદીક, અમશારપંદોની નજદીક, સોતાનાં બનાવેલાં તખતની નજદીક, ગરેથમાન (જે) અહુરમજ્જદનું રેહેકાણુ, અમશારપંદોનું રેહેકાણુ તથા ખીળ અશો [લોકો] નું રેહેકાણુ [છે] તે તરફ ખુશીથી પસાર થાય છે.”

[વંદીદાદ, પર્ગરદ ૧૯ ક. ૩૨, એરવદ કા. એ. કાંગાનો તરબુમો.]

મોતનો ભેદ.

તુરતનાં ગુજરેલાંઓની હાલત—જીવતાંઓની તેઓ
તરફની ફરજ.

ખોદાતાલાનું મહાન કાર્ય ગુપ્તગુપ્ત આગલ વધતું જાય છે. દીવસ પછી રાત, સુખ પછી દુઃખ, ભરતી પછી ઓટ, જન્મ પછી મરણ, એ પ્રમાણે અનુક્રમે ખુદરતનો તમામ કારોબાર ચાલ્યો જાય છે. હર પલે તથા હર ઘડીએ ખુદરતની તમામ ચીજોમાં હીલચાલ સદા ચાલુજ છે, તથા એક પલનો એક હળરમો ભાગ પણ ફેરફાર વગર પસાર થતો નથી. એ મુજબ ખુદરતનો મહાન નિયમ સંપૂર્ણ નિયમીતપણે ચાલતો આવ્યો છે, હાલમાં પણ ચાલે છે, તેમજ હવે પછી પણ ચાલતો રહેશે. તેજ ખુદરતની મહાન ક્રિયાને આધારે દરરોજ હળરો જીવે આ હાડમંદ દુનિયામાં જન્મ પામે છે તથા હળરો જીવે આ ખાકી દુનિયાને તજ મોતને શરણ થાય છે. એ બનાવો આપણી નજર આગલ બનતા આપણે સઘળા જોઈએ છીએ, જન્મ મરણનું ફરતું ચક્રર આ ફરતા આસમાનની ચાલ સાથે અનાદી કાળથી ફરતું આવ્યું છે અને તે ફરતું રહેશેજ. તેમજ વળી ખુદરતના અનેક નિયમોમાંનો મરણનો અચૂક નિયમ તો દરેક માણસના બાબમાં મોડે વેહેલે અમલમાં આવશે એવું આપણુ દરેક જણ અનુભવ ઉપરથી જાણીએ છીએ. દુનિયાની તમામ અચોક્કસ ચીજોમાં દરએક જણે મરણું છે એજ ફક્ત ચોક્કસ છે. તેટલા માટે એ બનાવ આપના પોતાનાં ખેસ કુટુંબમાં, યા ભાઈ ભાંડુઓમાં, સગાં વાહાલાં યા દોસ્ત આસનાવોમાં બને તે વખતે, તથા તે પછીના હીંગામ ઉપર, આપણે આપણા ગુજર પામેલાં વહાલાંઓ તરફ કેમ અને કેવી રીતે વર્તવું, તે વિશેનો થોડો ધણો ટુંક ખુલાસો અત્રે એવા ધરાદાયી રજુ કર્યો છે કે તેથી મોત વખતે આવી પડતી મુશ્કેલીઓ, આફત તથા ગમગીનીમાં થોડી ધણી હિંમત, ધીરજ તથા સધીયારો મલે, તથા આપણાં વહાલાંઓને ખોદવાથી જે દુઃખ ઉપજે છે તે દુઃખનું નીવારણ થાય, તેઓ તરફ આપણે આપણી ફરજો અદા કરતાં થઈએ, તથા તેઓને મીનોષ દુનિયામાં મદદ કરતાં થઈએ, કે જેથી આપણી ફરજ બજાવ્યા ઉપરાંત આપણા દુઃખી જીવરને રાહત મલી શકે તથા આપણી ગમગીની નાશુદ થાય.

આટલું તો બધાને રોશન છે કે આ દુનિયા કાંઈ આપણું વતન નથી, આપણુ અહીં મુસાફર સમાન છીએ. જેમ “એમીબા” નામનું પ્રાણી જીવનની

લાગણીથી જ્યારે ઉસકેરાય છે ત્યારે પોતાના અંગમાંનો એક ભાગ બહાર કાઢી, જે ખોરાક હાથ આવે તે લઇને તે અંગને પાછું અંદર ખેંચી લઇ, અંદર લીધેલા ખોરાકને પચાવે છે, તેજ મીસાલ આપણો જીવ જ્યારે આ દુન્યાના અનુભવનો ભુખ્યો થાય છે ત્યારે પોતાના એક અંશને આ દુન્યામાં મોકલે છે, તે અંશ ગેતીમાં તેને અનુકુલ આવતા ખાકી શરીરમાં જાહેર થાય છે, અને પછી જ્યારે અહીં રહેવાનો વખત પુરો થાય છે ત્યારે જે સોનેરી સાંકલથી આ શરીર સાથે તે સંબંધ રાખે છે તે તુટી જવે રવાન અહીંના વસવાટ દરમીયાનનો અનુભવ પાચન કરવા પોતાની સ્વભુમી યાને બેહેસ્તમાં દાખલ થાય છે, તે આગમ્ય તેને બીજી દુન્યામાંથી પસાર થવું પડે છે જે આગલ ચાલતાં જોઇશું.

આપણામાં સાધારણ રીતે બોલવામાં આવે છે કે જન્મ, લગ્ન, તથા મરણ એ ત્રણ બનાવો ખુદરતના અચુક નિયમ મુજબ બને છે, અને તેમાં આપણી પોતાની મરણ ઘણીજ થોડી કામે લાગી શકે છે, ખસુસ કરી જન્મ તથા મરણના બાબમાં તે આપણે જોઇએ છીએ.

એ બનાવો ખુદરતના ચોક્કસ નિયમને અનુસરીનેજ બને છે તથા તે નિયમોને આધીન થઇ ચાલ્યા વગર આપણો બીજો કાંઇ પણ ચારો નથી. તેટલા માટે આપણે મરણ પછી ખરેખર ક્યાં જનાર છીએ તથા આપણા રવાનનું શું થાય છે તે વિશે વિચાર કરતાં પ્રથમ ધર્મ તરફથી આપણને શું જવાબ મળે છે તે તપાસવાની જરૂર છે.

મનુષ્યનું બંધારણ.

ધર્મશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતાં આપણને માલમ પડે છે કે આપણા આ ખાકી, નાશવંત શરીર ઉપરાંત આપણી અંદર કાંઇક અવીનાશી, અમર તત્વ હસ્તી ધરાવે છે, જે તત્વ શરીરના જન્મવાની આગમજ હૈયાતી ભોગવતું હતું, અને જે તત્વ શરીરના નાશ પામવા પછી પણ હૈયાત રહેશે. આપણુ પોતે કાંઇ આ હાડકાં, માંસ તથા લોહી વગેરેનો બનેલો બે પ્રગ ઉપર ઉભેલો આ આકાર જેને આપણું શરીર કહીએ છીએ, જે નાશવંત, ક્ષણભંગુર છે, તે નથી, પણ એ ખાકી શરીર, એ હાડમંદ તન, આપણે ચોક્કસ કાર્ય અર્થે પેહેયું છે, જે કાર્ય પૂરું થવા સાથે તેનો ઉપયોગ પણ પુરો થાય છે અને પછી તેને આપણે કાઢી નાખ્યે છીએ. આપણે પોતે તો એ શરીરને જીવતું જાગતું રાખનાર, ભાન ધરાવનાર અમર તત્વ, જેને ક્વણિ અથવા ફરોહર કહે છે તે છીએ, કે જે પોતે અહુરમજ્દની અંદર બીજ રૂપે રહે છે, જે પોતે અહુરમજ્દના ભલા યુજો તથા શક્તિઓ જે હાલ તેમાં (આપણા ફરોહરોમાં) મંદ છે તે

સંપુર્ણ રીતે ખીલવીને અહુરમજ્દમાં પુર લાન સહીત રહેતું થશે. આ વિષે પવિત્ર ગાથાવાનીમાં આપણા મહાન પેગામ્બર સાહેબ અશો નરથોસ્તે કુવા ગુનરેલી આપણે જાણીએ છીએ—

તત્થવા પેરેસા એરેશ-મોઇ વઓઆ અહુરા કથા મજ્દા જરેમ ચરાની હઆ ફમત આસ્કેતીમ ફમાકામ.

“અય મજ્દ! હું તુંને પુછું છું તે તું મને ખરું કહેજે. તારીથી મોહોખતતું આકર્ષણ કેવી રીતે હું ખેંચું? તારી સંપુર્ણતાને કેવી રીતે હું પોહોચું?”

ઉક્તવદ ગાથા, હા ૪૪, ફ. ૧૭ (કાંગા).

ખુનદેહશ નામના પહેલવી પુસ્તકમાં ફરોહરની આ મુસાફરી વિષે નીચલું વર્ણન ચાલે છે.

અહુરમજ્દે ફરોહરો સાથે ગોફતેગો કરી તેઓને બે ચીજની પસંદગી આપી કહ્યું કે દરજ્જાથી તમોને હું હમેશાં બચાવેલાં મારી નજદીક રાખું, તે તમોને પસંદ છે કે તમો પોતે ખાકી શરીર અખત્યાર કરી ગેતીમાં જાહેર થઇ, દુજ અથવા બદી સામે લડી, તેની ઉપર જીત મેલવી સંપુર્ણતા તથા અમર્ગી હાંસલ કરી પાછા મારામાં આવી મલો તે. એના જવાબમાં ક્રવષીઓએ ખાકી શરીર અખત્યાર કરી, ગેતીમાં જાહેર થઇ, રંજ સામે લડી ફતેહ મેલવી સંપુર્ણતા તથા અમર્ગી હાંસલ કરી અહુરમજ્દમાં મલી જઇયે એવું જાહેર કર્યું.

આપણાં નાશવંત ખાકી શરીર ઉપરાંત આપણામાં કાંઇક અમર તત્વ હસ્ટી ધરાવે છે તે વિષે યજ્ઞસ્તેના પપ માં હામાંથી આપણને કાંઇક પુરાવો મલે છે:—

(૧) વીરપાઓઃ ગઓથાઓઃ તન્વઃ અજદેબીઃ ઉસ્તાનાંઃ કેહર્ષઃ તેવીષિસ્ત અઓધઃ ઉર્વાનેસ્ત ક્રવષીસ્ત પધરીચદદેમહી આચવએધમહી આઅત દીશ આવએધમહી ગાથાઓઃ રેપેન્તાઓઃ રતુક્ષાઓઃ અધઓનીઓઃ.

“આ ખાકી દુનિયાંને લગતું સર્વસ્વ—તન, હાડપીંજર, પ્રાણ, કાલબુદ્ધિ, જોર (કામ), બુદ્ધી, રવાન અને ફરોહર એ તમામ જલેહદાર, સાચા (અને) પાક ગાથાને અર્પણ કરીએ છીએ.”

(યજ્ઞસ્તે, હા પપ, ફ. ૧ લો.)

૧. તનું	} ફાની ચોકડી	૫. ઉર્વાને અથવા	} અમર ત્રીપુટી
૨. કેહર્ષ		૬. રવાન	
૩. ઉસ્તાન		૭. અઓધંગ	
૪. તેવીષી		૮. ક્રવષિ	

ઉપર જણાવેલાં સાત તત્ત્વોમાંના પહેલાં ચારને ફાંતી ચોકડી તથા છેલ્લાં ત્રણને અમર ત્રીપુટી કહેવામાં આવે છે, જે અમર ત્રીપુટીને સામટી લેતાં ફરોહર અથવા ક્રવણિ પણ કહી શકાય અને તે નામથીજ તેને હવે પછી ઓળખીશું.

“તનુ” તે આ આપણું હાડકાં, માસ, લોહીનું અનેલું ખાકી શરીર છે. “કેહપ” તે આ ખાકી શરીરનું શુદ્ધ કાલબુદ્ધ છે કે જે ઇથર નામના પદાર્થનું અનેલું છે અને જેમાં તેનું ફરોહર મરણ પછી “તનુ” નો નાશ થાય ત્યાં સુધી વાસો કરે છે. “ઉસ્તાન” અથવા પ્રાણ શક્તી શરીરને જીવતું જાગતું રાખે છે અને તેની અંદરની નીચતર ચાલી રહેલી પાચનક્રિયા, લોહી ફરવાની ક્રિયા વિગેરે શારીરીક ક્રિયાઓ ચલાવવાનું તે સાધન છે. “તેવીપી” તે આપણા અંદર રહેલી નીચલા પ્રકારની ઇચ્છા, વાસનાઓ છે કે જે આપણે જનવરોના તબક્કામાંથી સાથે લઇ આવ્યા છીએ. “ઉર્વન” અથવા રવાનમાં ઉચ્ચ તથા નિચલો એવા બે વિભાગની મનશક્તી સમાયલી છે, નિચલો વિભાગ તેવીપીના જોડાણમાં છે જ્યારે ઉપલો વિભાગ ક્રવણિ તથા જ્યોધંગ સાથે સમાગમમાં રહેલો છે, ઉર્વનના નિચલા વિભાગ મારફતે અમર ત્રીપુટી ફાંતી ચોકડી સાથે સંબંધ ધરાવે છે. “જ્યોધંગ-ક્રવણિ” એ અહુરમજ્દી તત્ત્વો છે કે જેમાં ઐક્યતા, મોહબળ, જાતી ભોગ, ભાઇબંધી વિગેરેના ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ ખવાસો વાંસો કરે છે. ઉર્વનના નિચલા વિભાગ મારફતે જ્યારે આ અહુરમજ્દી તત્ત્વો ફાંતી ચોકડીને પવિત્ર બનાવી તે ઉપર પોતાનો સર્વોપરી કાબુ ધરાવતાં થાય છે ત્યારે માણસ યોગ્યતા, મુક્તિ, યાને અમરગી પામે છે.

સાતમાં તત્ત્વ ફરોહરને જ્યારે જ્યારે તે આ જીવંત અખત્યાર કરે છે, ત્યારે ત્યારે હાદાર અહુરમજ્દ કાંઈ હર વખતે નવું પેદા કરતા નથી; મણુ તે તો સૃષ્ટિની પેદાયશની આગમજ અહુરમજ્દ તથા અમશાસ્પદોના ફરોહરો સાથે હાજર હતું, જે વિષે “ક્રવર્દાન યસ્ત” ના ૭૬ મા ફકરા ઉપરથી નીચે મુજબ ખુલાસો મળે છે:—

તાઓ જ હેન્ટિ યાસ્કેરેસ્તેમાઓ વયાઓ માનિયાઓ હામાન યાઓ અષાઉનાંમ વંધઉરૂહીશ સૂરાઓ રપેન્તાઓ ક્રવણો, યાઓ તથ એરેધ્વાઓ હિસ્તેન્ત. યજ્ઞ મધન્મ દામાન્ દધધીતેયુ, યસ્થ રપેન્તો મધન્યુશ યસ્થ અંધરો.

“તેઓ ઇચ્છાને (લોકો) ના લલા, શુરા (તથા દુનિયાની) આબાદી કરનાર ફરોહરો જે મીનોની પેદાએશમાં ખચીત ધણાજ અસરકારક છે. જ્યારે

એ મીનો જે રૂપેનામીનો તથા જે અંગ્રમીનો (એએએ) પેદાએશ બનાવી હતી, (ત્યારે) તેઓ (ચાને ફરોહરો) ત્યાંહાં (મદદ આપવાને માટે) ઉસ્તેવાર હશેલાં હતાં.”

તેમજ વળી ફરોહરો માત્ર મનુશ્યનાજ છે એમ પણ નથી. ખુદ દાદાર અહુરમજદનું તેમજ અમશાસ્પંદો તથા યજ્ઞદોનાં તેમજ તમામ પેદાયશનાં પણ ફરોહરો છે, જે વિષે યજ્ઞશનેના હા ૨૩, ફ. ૨ માં તેમજ હા ૨૬ ના ફ. ૨-૩ માં ઇસારા કર્યા છે.

“(દાદાર) અહુરમજદના (તથા) અમશાસ્પંદોના ફરોહરોને, (તેની) સાથે મીનો યજ્ઞદોના તમામ અશો ફરોહરોને યજ્ઞશનેમાં હું ઇજુ છું (અથવા યાદ કરું છું).—(યજ્ઞશને, હા ૨૩, ફ. ૨.)

“(દાદાર) અહુરમજદનું આ ફરોહર જે સૌથી ઉંચે દરજ્જેનું, સૌથી સરસ, સૌથી સોહામણું (છે તેને) હમે આરાધીએ છીએ.

“અહુરમજદના કાયદા પ્રમાણે ચાલનારા અમશાસ્પંદો જેઓ અમ્મર તથા અશો (તેઓના) ફરોહરોને (હમે આરાધીએ છીએ).—(યજ્ઞશને, હા ૨૬, ફ. ૨-૩.)

મોત એટલે શું?

આપણી અમ્મર ત્રિપુટીમાં રહેલાં રવાને આ ખાકી, હાડમંદ શરીર સંપુર્ણતા મેલવવા માટે ધારણ કીધેલું છે, જે વડે ખાકી દુનિયાંના અનુભવ તે લે છે, તથા આ ખાકી દુનિયાંમાં પોતાની વૃદ્ધિને લગતું ચોક્કસ કામ કરી રહ્યા પછી તે શરીરનો કબજો છોડી દે છે, અને પોતાની વૃદ્ધિ આગળ વધારવા ખુદરતના ચોક્કસ નિયમો પ્રમાણે મીનોઘ જેહાનમાં જાય છે, તે ક્રિયાને આપણે મોત અથવા મરણ કહીએ છીએ.

મોત ત્યારે કાંઈજ નહીં પણ આપણા અમ્મર તત્વ ફરોહરે ચોક્કસ મુદત સુધી આપણા ખાકી શરીર સાથેનો પોતાનો સંબંધ છોડી દેવાની માત્ર ક્રિયા છે.

આપણા રવાને અનુભવ લેવા માટે અને તે અનુભવ લઈ સંપુર્ણતાએ પહોંચવા માટે ઘણાંએક શરીરો ધારણ કરી ખાકી દુનિયામાં અનેકવાર જન્મ લેવો પડે છે. આ અનેક જન્મોમાંની દરેક જીંદગીની મુદત સંપ્રતિમાં કામ કરતા કરણીના કાયદાની રૂએ મુકરર થાય છે. કરણીના કાયદાએ ઠરાવેલી મુદત પુરી થવે રવાન શરીરથી છુટું પડે છે, જે બનાવને મરણ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

લોંગફોલો લખે છે તેમ “સંપૂર્ણ” મરણ અથવા હૈયાતીનો સમુજનો અંત જેવું કંઈ નથી, આપણે જેને મોત કહીએ છીએ, તે એક રીતનો ફેરફાર છે. જેમ એક શહેરની આસપાસ નાનાં પરાંઓ આવ્યા હોય તેમ આ દુન્યાની પળવારની ટુંક જીંદગી, આપણી હંમેશની જીંદગી સાથે સરખાવતાં, એક પરાં સમાન છે અને આ જીંદગીનો જે અંત આવે છે જેને આપણાં લોક મોત કહે છે તે હંમેશની જીંદગીમાં દાખલ થવાનો એક દરવાજો છે.” જેમ પાનખર રતુમાં ઝાડો તદ્દન સુકાઈ જઈ મરી જતાં હોય તેમ દેખાય છે, અને ઉનાળો આવતાં તેજ ઝાડનાં મુલ્યાં તથા થડ ખીજ ફાળી જાય છે, પાછું પોતાના અસલ રૂપમાં લીલાં પાદડાં-ઓથી ભરપુર થાય છે, તેમ મોતથી આપણી હૈયાતીનો ગેતીમાં દેખાતો ભાગ થોડો વખત સુકાઈ જાય છે, અને મીનોઈ જેવાન જેમાં તે હૈયાતીના મુલ્યાં તથા થડ છે તેમાં ચોક્કસ મુદત સુધી રહી ફરી ગેતીમાં જનમ લે છે.

મોત અને ઉંઘ વચ્ચેનો તફાવત.

વળી આપણને યાદ રાખવું જોઈએ કે જ્યારે રવાન સાથની અમર ત્રિપુટી ખાકી શરીર સાથનો પોતાનો સંબંધ છોડે છે ત્યારેજ તેને આપણે મોત કહીએ છીએ; પણ આપણી જીંદગી દરમ્યાન દરરોજ રાત્રે જ્યારે આપણે સ્વપન કરીએ છીએ ત્યારે આપણા દરેકના રવાનો આપણાં ખીજ શુદ્ધ શરીરો સાથે આ ખાકી શરીરથી છુટાં પડે છે, અને થોડો યા ધણો વખત તેનો સંબંધ અટકી પડે છે, તથા ઉંઘમાં જ્યારે ખાકી શરીર આશાએશ માટે ખીજાને પડેલું હોય છે ત્યારે રવાનો ખાકી શરીરમાંથી નીકળી જઈને મીનોઈ દુનિયામાં કાર્ય કરે છે.

આ ઉપરથી ત્યારે આપણને સવાલ ઉત્પન્ન થાય છે કે જો ઉંઘમાં આપણું રવાન આપણાં ખાકી શરીરથી છુટું પડતું હોય તો પછી મોતમાં તથા ઉંઘમાં ફરક શો? “કલેવોયન્ટ” યાને જેઓની અંતર્દષ્ટિ ખીલેલી હોય છે, અને અણુદીઠ મીનોઈ દુનિયાંની કેટલીક ચીજો જોઈ જાણી શકે છે, તેઓ તરફથી તથા ખુદાશનાશીના કેટલાક આગલ વધેલા શખ્સો તરફથી એવો જવાબ એવો મળે છે કે જ્યારે રવાન ઉંઘમાં ખીજાં શરીરો સાથે ખાકી શરીરથી જુદું પડે છે ત્યારે ઉક્ષતાન (માણ) તથા છાયા શરીર ખાકી શરીરમાંજ રહે છે અને ખાકી શરીર ઉપર સેહેજ પણ અસર થતાં તુરત રવાન પાછું પોતાનાં ખાકી શરીરનો કબજો લે છે, યાને, ખીજા બોલોમાં બોલીએ તો, માણસ જાગૃત થાય છે. આપણે જાણીએ છીએ કે ઉંઘમાં આપણા શરીર ઉપર બાહ્યથી સેહેજ પણ અસર થાય છે કે આપણે તુરત જાગૃત થઈએ છીએ, પણ મરણ

વખતે તો માણુ તત્વ તથા છાયા શરીર ખાકી શરીરથી સદાતું છુટું પડી રવાન સાથે નીકળી જાય છે, જે પછી રવાન પોતાના ખાકી શરીરનો કમળને પાછો લઇ શકતું નથી. એ વખતે ગમે તેવી ખાકી શરીર ઉપર અસર કરવામાં આવે છે, તથા જ્ઞાન પાછું લાવવાની કોશિશ કરવામાં આવે છે, તે સઘળી ફેાકટ જાય છે.

આ પ્રમાણે ત્યારે મરણ તથા ઉંધ વચ્ચેનો અગત્યનો તફાવત આપણે તપાસ્યો, હવે આપણે મરણ વખતે શું ફેરફારો થાય છે તે વિગતવારે તપાસીશું.

મરણ વખતે થતો ફેરફાર.

ખુદાશનાશીના આગળ વધેલા અભ્યાસીઓથી વધુ એ જણાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે માણસનું મરણ નીપજે છે ત્યારે તેની છેવટની ધડીએ તે એક ધણીજ અગત્યની ક્રિયામાંથી પસાર થાય છે, તે વખતે તેણે પોતાની આખી જીંદગીમાં કરેલાં તમામ નાનાં મોટાં કામો તથા ખીજા બનાવો, તેના કારણો તથા તેથી નીપજતાં પરીણામો, તેમજ તેણે પોતાની જીંદગી દરમિયાન જે જે ફતેહો તથા નિષ્ફળતાઓ મેલવી હોય તે સઘલાંનો ઇન્તેખાળ માણસ લઇ જાય છે, તથા તે સર્વે બનાવો તેની આંખ આગળથી, જેમ સીનેમેટોગ્રાફમાં તમામ બની ગયલા બનાવો તથા દેખાવો આપણે આપણી આંખ આગળ બનતા હોય એમ જોઇએ છીએ, તેમ, તે ગુજરનારની નજર આગલથી પસાર થઇ જાય છે, અને તે મધેથી તે ધણોડ જોધ મેલવે છે. તે પછી તેની જીંદગીની દોરી જે હજુર સુધી તેના છાયા શરીર તથા ખાકી શરીર વચ્ચે જોડાયલી હતી તે તુટી જાય છે, અને રવાન પોતાનાં બીજા મીનોઇ (સુક્ષ્મ) શરીરો સાથે બેજાન ખુશનુમા સ્વપ્ના જેવી હાલતમાં કેટલાક કલાકો સુધી રહે છે.

ડુબી જવાથી ગુજર પામવાની અણી ઉપર આવેલાં માણસો પોતાનો અનુભવ વર્ણવતાં કહે છે કે તેઓ પોતાની જીંદગીના સર્વે બનાવો પોતાની નજર આગળ પસાર થઇ જતા જોઇ ગયા હતાં. વળી બીજા કોઇ એવા સંજોગો વચ્ચે જો કોઇ માણસ મૃકાય છે કે જ્યાં દુર પજો તે મોતની ધારતીમાં હોય, તો તે હાલતમાં પણ આ મરણ વખત થતી ક્રિયા બની જાય છે, અને જીંદગીનાં બનાવોના ચિત્રો તે માણસની નજર આગળથી પસાર થાય છે. આનો એક દાખલો આફ્રીકાની બોએર લડાઇ વખતે બનેલો નોંધાયો છે. લડાઇમાં બોએરોએ એક વખતે અંગ્રેજોની એક આગગાડીને ઘેરી લીધી તથા તેમાં બેઠેલાઓ ઉપર સુમારે પાંચ વારને છોટેથી ગોળીઓ છોડવા લાગ્યા. આ હાલતમાં આગગાડીમાં બેઠેલા

એક શખ્સે બાણી લીધું કે જે પણ જાય છે તેમાં એક જોણી તેનો જીવ લેશે. આ અત્યંત ધારતીની હાલતમાં મરણ વખતની થતી પહેલી ક્રિયા તેનાં સંબંધમાં થઇ ગઇ. તેની જીંદગીના તમામ બનાવો તેના બેઝ-માંથી પસાર થઇ ગયા, જે કે મેતમાંથી તે બચી જવા પામ્યા હતા. જે તે દહેશત વધુ જ્ઞેશમાં પેદા પડી હતો યા વધુ વખત ચાલુ રહેતો તે તે મરણ પામતો. તે લખે છે કે “મારી ઘણીજ નાની વયથી તે હાલ સુખીમાં બનેલા મારી જીંદગીનાં બધા બનાવો, નજદીક સઘળી વીગતો સહીત, મારા બેઝમાં પસાર થઇ ગયા.”*

આ દાખલાઓમાં ગેતી અને મીનોઇની વચ્ચેની હાલત ભોગવી આવેલા જીવોનો અનુભવ ખોદાશેનારીએ જાહેર કરેલી મરણ વેળાએ થતી સર્વથી પહેલી ક્રિયાનો મજબુત પુરાવો આપે છે.

ગુજરનાર આગળ ચુપકીદીની જરૂર, અને રડવું-કુટવું નામુનાસેબ.

જીંદગી ખતમ થતી વખતની આ છેલ્લી અગત્યની ક્રિયા ગુજરનારનાં બાજમાં બનતી હોવાથી એ પ્રસંગે આપણે સૌ જીવનાંઓની પવિત્ર ફરજ એ છે કે આપણાં વડાલાં ગુજરનારના બીજાનાં આગલ હમેશાં શાંતી તથા ચુપકીદી જાળવવી તથા જીંદગીની લલી અસરો તથા સારી ધ્વનીઓ પાંચરવી. જે વેળાએ મરણ પામના માણસનું રવાન પુરી થતી જીંદગીનો ઇતિબાજ લેવાની ગંભીર ક્રિયામાં રોકાયેલું હોય છે, ત્યારે આપણું દુઃખ અને દુઃખગીરી, ગમ અને રડારોડ તેના કિમતી કામમાં બહુજ ખસલ નાખે છે. તેમજ મરણ પછી થોડો વખત તે શાંત ખુશ સ્વપનની હાલ-તમાં રહે છે, તે વખતે પણ જેમ લાંબી ઉંઘની તલબ કરનાર ભર ઉંઘમાં પડેલાં માણસને જગાડવા કરવાથી તે દુખી થાય છે, તેમ આપણી એવી વર્તણૂકથી તુરતનો ગુજરેલો જીવ, જાગૃત થઇને બહુજ દુખી થાય છે. તે વખતે આપણી ખાસ ફરજ છે કે સચુરી અખત્યાર કરી ગુજર-નારની નૈયતે લલી દુઆ ગુમરવી. ગુજરનારના બીજાના આગલ કોઇ પણ પ્રકારની માહેતમ તથા કલાપીટ કરવી નહી, કોઇથી રીતે તેની જીંદગીની છેલ્લી કામતી પણ આપણી બાહેરની સ્વાર્થી લાગણીઓની તથા જુસ્સાઓની સખત ધ્વનીઓથી તેને હરકત કરવી નહી. આપણે ઉપર

* “.....” “How long the firing lasted I cannot say, it may have been five minutes, but to me it seemed an eternity. I was resigned to die, expecting death every second. All the incidents in my life, in almost every detail, passed through my head from my earliest childhood until then.”—“Times of India” 16th October 1901.

જોઈ ગયા તેમ તે શખ્સ પોતાની ખતમ થતી જાહેરીને ધનતેખાખ લઈ તેમાંથી પોતાની વૃદ્ધિને માટે કેટલોક બોધ ખેંચે છે, તે વખતે તેની આસપાસ શાંતી પાંથરી તેના કામમાં મદદ કરવી જોઈએ, અને આપણી માહેતમ તથા કલાપીટથી તેની શાંતીમાં ખસલ નાખી તેને કીમતી બોધ લેતાં અટકાવે ન જોઈએ. તેથી ઉઝટું તે વખતે બંદગી તથા ખીજી ભલી દુવાઓના સારા વિચારો પાંથરવા જોઈએ અને તેટલાજ માટે દરેક ધર્મમાં તેમજ આપણા પાક જરથોસ્તી ધર્મમાં પણ ગુજરનાર માટે બંદગી કરવાનું તથા મરણનાં બીજાનાં આગલ શાંતી જાલવવાનું ફરમાન આપેલું આપણે જોઈએ છીએ.

ગુજરવા પછી મરનારના ભાનની કુદરતી ગતી બહેસ્તના બુલંદ તબક્કા ઉપર જવાની હોય છે. પહેલાં કેટલાંક વર્ષો સુધી જ્યારે ગુજરનાર બહેસ્ત તરફ જવાના માર્ગમાં રાય ત્યારે પણ વિલાપ તથા માહેતમ તેને બહેસ્ત તરફ જતાં અટકાવે છે. જરથોસ્તીઓમાં એક એવી માન્યતા તેમના ધાર્મિક લેખોને અંગે હરતી ભોગવે છે કે મરનાર માટે જેટલાં આંસુઓ પાડવામાં આવે છે તેટલાં આંસુઓની સંખ્યામાં નદીઓ અને છે અને તે નદીઓ તે ગુજર પામેલાનાં રસ્તામાં અટકાવ નાંખે છે, જેથી આવી નદીઓ વચ્ચે આવવાથી ગુજર પામેલાંને પોતાનું શ્રેષ્ઠ ધામ જે બહેસ્ત છે, તે તરફ જતાં ભારે નડાલ થાય છે. હવે આ માન્યતામાં મીનોઈ હકીકતનો મર્મ ધણીજ બાહોશીથી છુપાવીને સાચવી રાખેલો છે તે દરેક સમજી આદર્શને તુરત માલમ પડશે. ગુજર પામેલાંઓ માટે જો આપણે શોક કરીએ અને દિલગીર થઈએ તો તે શોક અને દલગીરીનાં જોશનાં પ્રમાણમાં તે ગુજર પામેલાંને આપણે આ ખાકી દુનિયાં તરફ ખેંચેલું રાખીએ છીએ, તેથી આવી રીતનાં આપણાં આ અણસમજી માનસિક કામથી તે ગુજર પામેલાંને હમેશ્તગાનનાં ઉતરતાં ભુવનો ઉપરજ થોભી રહેવું પડે છે, અને બહેસ્તનાં ચઢતા તબક્કા કે જ્યાં ખાકી દુનિયાની રંજ, પીડા, વગેરેનો કોઈજ ભાસ રહેતો નથી, તેવાં સુખવાસી ભુવન અથવા સ્વર્ગ તરફ જવાને રવાનને તક મળતી નથી. તેથી આપણે જો દલગીરી અથવા શોક કર્યા વિના સ્થિર રહીને અને ધીરજ રાખીને શાંત મનથી ગુજર પામેલાંઓ તરફ મોહબત ભર્યા અને દુવા બંદગીનાં ભલા વિચારો મોકલીએ અને આપણા પાક મજહબે ફરમાવેલી ધર્મ ક્રિયાઓ કરાવ્યે તો તે આપણા વિચાર તથા ક્રિયાની બરકકતથી તે ગુજર પામેલાંનાં બહેસ્ત તરફ આગળ વધવાનાં રસ્તામાં ધણી સવળતા થઈ પડે છે. ગુજર પામતી વેળાએ ગુજરનાર આદર્શના

કાનમાં મોટે સાદે “યથા” અથવા “અપેક્ષા” જેવા પવિત્ર શબ્દો લખવાનો જે રવૈયો જરથોસ્તીઓમાં હતો ચાલુ છે, તેની એક નેમ એ છે, કે ગુજર પામેલાનું મન હવે આ ખાકી દુનિયાંની માયા અને જંગલ તરફ નહીં વળગેલું રહે, પણ તે હવે મીનોઈ બાબદ તરફ જ વળગ્યું રહે, કે જેથી બેહસ્ત તરફ તે લગાર સેતાબીથી પોંદાયવાને સામર્થ્યવાન બને. વળી એ મહા વાક્યો ઉપર જે ગુજર પામતી વેળાએ ગુજરનારનું ચિત્ત ચોટે તો તેને મીનોઈ દુન્યામાં બહુ રાહત મળે છે. મરણ કાળે માનવીનું મન અહુરમજ્દ અને અષોષ ઉપર લાગેલું હોય તો તેને ધણું સુખ સંપાદન થાય છે. માટે સ્વાર્થિ રૂદન કરીને તેનું ચિત્ત દુન્યામાં ચોટાડનાર સગારનેહિઓ મરનારને કંટલું મહાભારત દુઃખ અને નુકસાન કરે છે તે સમજીને તેને છેટે રહેવું યોગ્ય છે. તેમના રૂદનથી મરનારના સુખમાં હરકત થાય છે, જેના કરતાં વધારે નુકસાન શું હોઈ શકે એ કલ્પવું કઠીણ છે.

આ ઉપરથી દેખાઈતું છે કે આપણા મરનાર વહાલાંઓ માટે શોક કે વીલાપ અણુધટતો છે. તેઓ માટે ભલી પર્વત યાદ જળવી રાખવી જોઈએ. આપણાં વહાલાંઓ, જેઓની સંગતમાં આપણે આપણી જીંદગીનો થોડો ધણો લાગ ગુજરેલો અને જેઓએ આપણને માટે કાલજી રાખેલી, તથા આપણા ભલાં કાજે મહેનત તથા રંજ ખેંચેલી તેઓને શું આપણી અવિચારી વર્તણૂંકથી દુખી કરવા જોઈએ? તથા તેઓના મરણ બાદ તેઓની મોહબત, મેહર, મીત્રાચારી, પ્યાર, પ્રેમ વગેરે તેઓના ગુણોનું એહસાન માની તેઓને મીનોઈ મુસાફરીમાં મદદ કરવાને બદલે તેમને હેરાન કરવામાં ઘટારત છેઈએ કે? તેઓએ આપણાપર કરેલા ઉપકારો જે તન, મન, કે ધનથી કીધા હોય તેનો બદલો લાયક રીતે વાળવાને બદલે, આપણી સ્વાર્થિ માહેતમથી તેઓને નાહકની આપદામાં નાખવા જોઈએ કે? જેઓએ પોતાની મરણી છેલ્લી ઘડી સુધી આપણા માટે કાલજી રાખેલી તેઓના મીનોઈ જેહાનમાં સુખ માટે ડહાપણ ભરી કાલજી શું ન દેખાડવી જોઈએ? નહીં કદી નહીં. તેઓ તરફની ફરજ, ધર્મ અને અકલને અનુસરતી રીતથી બળવવી જોઈએ.

‘હુટાક’ નામનો મહાન નર કહે છે કે “મરનાર માટેની આપણી મોહબતની ઇલાણી તેને માટે શોક કે માહેતમ કરવામાંજ નથી પણ તેની કીર્તીને માન સાથે યાદ કરવામાં સમાયલી છે. કારણ કે એક ભલા મરનાર માટે શોકનું ગાયન ન જાણતું છે, પણ તેની વખાણ ગાવી ઘટીત છે. તેના ગુજર પામવાથી આપણને થયેલી ખોટની લાગણી ધરાવી શોક કરવા

કરતાં માન ભરી ભલી યાદથી જાળવવી જોઈએ અને ફરિશ્તાઓને દલ-
ગીરીનાં આંસુઓને બદલે ભલી દુવાઓ તથા મોહનન ભરી યાદ અર્પણ
કરવી જોઈએ. કારણ કે મરનાર જેણે આ ખાકી દુનિયામાં રહેવાનું અંધ
કીધું છે તે હવે ખોદાઈ રોશનીમાં ભાગ લેનાર થાય છે.” માટે આપણે
ઉપર જોયું તેમ શોક અથવા માહેતમને બદલે માનપૂર્વક યાદથી વાહલાં
ગુજર પામનારાંઓના મરણની યાદ રાખવી જોઈએ.

ગુજરનારની પાછળ થતી તુરતની બંદગી તથા ક્રિયાઓના ભીતરમાં
આ ભેદ સમાયલો આપણને માલમ પડે છે કે તેની જીંદગીની છઠ્ઠી
ઘડીએ તેની આગળ બંદગીના કલામોથી શાંતી તથા ચુપકીદી પંથરાય,
અને તેને મીનોઈ માર્ગે જડે અને આ દુઃખદાયક જીવન વીસરાય.

મરણ પછીનું માહેતમ સ્વાર્થી છે.

આપણે ખુલ્લાં મનથી તથા અપક્ષપાત રીતે જો આપણી કલાપીટનું
અથવા માહેતમનું કારણ શોધીશું તો તેમાં આપણો પોતાનો આપસ્વાર્થજ
માલમ પડશે, કારણ કે ખરું પુછાવતાં આપણું વહાલું આ દુનિયા છોડી
જાય છે, તેને પોતાને માટે જોટલો વીલાપ આપણે નથી કરતાં, તેના કરતાં
વધુ વીલાપ આપણને પોતાને નુકસાન થયું, “માહરું ગયું, માહરી સઘળી
મેહેનત વ્યર્થ ગઈ, હવે કેમ થશે, માહરી આશાઓ નીજી ગઈ” એમ રોધને
આપણને પોતાને તેના ગુજરવાથી જોટ ગઈ, તે માટે કરીયે છીયે, જેમાં
ખરો આપણો સ્વાર્થજ માલમ પડે છે. તેટલા માટે દરેક માણસની પવિત્ર
ફરજ છે કે તેણે પોતાના લાભ તરફ નહીં જોતાં, પોતાનાં વહાલાંને જો
કાંઈથી મદદ થઈ શકતી હોય, તો તે કરવાનો ખ્યાલ રાખી, તેની જીંદગી
ખતમ થતી વખતની કીમતી પણે પોતાથી અને તેમ શાંતીના તથા બંદ-
ગીના ભલા કલામોથી તેને મદદ કરવી, તથા પોતાની લાગણીઓને દાખી
દઈ તેના મરણના ખીછાના આગલ જેમ અને તેમ ચુપકીદી પાંથરવી. અગર
જો એ વખતે અજ્ઞાનપણાથી યા આપણી સ્વાર્થી મતલબથી બેઅખત્યાર
કલાપીટ તથા માહેતમ કરીએ તો તેથી ઘણી સખત ધ્વનીઓ ઉત્પન્ન કરી
તેને મલતા કીમતી બોધમાં આપણુ ઘણી ખલલ પોંહોચાડીએ છીયે, તથા
એક માણસ પોતાની જીંદગીમાં કાંઈક અગત્યના કામમાં રોકાયેલો હોય
તેને તે શુભ કામમાં ખલલ નાખ્યાથી તે જેમ બેચેન તથા નાખુશ થાય
છે તેમ આપણી માહેતમ તથા રડારોડથી, આપણું વહાલું ગુજરનાર પોતે
આપણાથી પણ બેહદ નાખુશ તથા દલગીર થાય છે: આપણુ તેના કીમતી
લાભમાં ખલલ નાખી તેને વધુ દુઃખી કરીયે છીયે એટલુંજ નહી, પણ
તે કલાપીટ વધુ વખત ચાલુ રહેતાં જીંદગી ખતમ થયા પછી જે શાંત

મીઠી ઉંઘમાં તે બેભાન હાલતમાં રહેવો જોઈએ, તેમાંથી ગોચા જાગૃત થઈને તે બહુ દુઃખી તથા હેરાન થાય છે.

જરા વધુ ધીરજથી તથા ઉંડાણમાં જઈને જો આપણે વિચાર કરીશું તો માલમ પડશે કે મોત માટે વીલાપ કરવામાં આપણે કુદરતના ન્યાયી તથા દયાલુ કાયદાનું માત્ર અજ્ઞાનપણું દેખાડીએ છીએ, કારણ કે ધનસાન અથવા આદમ પોતે, જેમ આપણે આગલ જોયું તેમ, કાંઈ આ ખાકી શરીર નથી. તે પોતે તો સદાકાળ હસ્તી ધરાવનાર, અવીનાશી, અમર મીનોઈ તત્વ ફરોહર છે. અહુરમજ્દ તેનો પિતા છે અને તે રવાન અહુરમજ્દનો પુત્ર છે. અહુરમજ્દને જો ઝાડ તરીકે લેખીએ તો ફરોહર તેનું ખીજ છે, અહુરમજ્દને જો આતશ લેખીએ તો તે તેની ચીનગારી છે; માટે કોઈપણ અલંકારમાં લેતાં તે અહુરમજ્દમાંથી નીકલેલું એક તત્વ હોવાથી તેના પિતા જેવી સઘલી શક્તિઓ તથા ગુણો જે હાલ તેનામાં મંદ છે તે ખીલી નીકલવાની તમામ તાકાત તથા શક્તિ ધરાવે છે. ખાકી શરીરના નાશ પામવાથી તે કાંઈ નાશ પામતું નથી. પણ ખાકી શરીર જે તેણે પોતાના ઉપયોગ માટે, પોતાની વૃદ્ધિ કરવા માટે, અહુરમજ્દની તમામ શક્તિઓ તેનામાં ખીલવવા માટે ધારણ કર્યું છે તે વાપરવાની મુદત કરણીના કાયદા પ્રમાણે પુરી થવાથી, તેનો કબજો તે સદાનો છોડી ગયું છે, જે તેના પ્રગટીકરણ અથવા વૃદ્ધિની નેમથી જોતાં તેને માટે ઘણું જરૂરનું છે.

ગુજર પામનાર શખ્સ જો કે ખાકી દુનિયામાં આપણી નજર આગલથી દુર થયો છે, તથા આપણા સમાગમમાં આવી શકતો નથી, તો પણ મીનોઈ અણુદીઠ દુનિયામાં તો તે હૈયાત છે, જ્યાં આપણા પ્રેમપૂર્વક વિચારો તથા આપણી બંદગીઓ, તથા ધર્મ ક્રિયાઓ તેને પહોંચી મદદગાર થઈ શકે છે. જેમ આપણું કોઈ સગું વહાલું યા દોસ્ત આસ્તના આપણાથી હજારો માઇલ દુર ખીજ દેશોમાં ગયું હોય, આપણી નજરથી દુર થયું હોય, તો તે માટે આપણે કાંઈ અફસોસ કે ગમગીની કરતા નથી, કારણ કે આપણે જાણીએ છીએ કે, જોકે આપણે એક ખીજથી જુદા પડ્યા છીએ, તોપણ તે ખીજ મુલકમાં સહીસલામત હૈયાત છે, તેજ પ્રમાણે આપણાં ગુજરેલાં વાહાલાંઓ ભાંજ આપણી આસપાસ વ્યાપી રહેલી મીનોઈ અદૃશ્ય દુનિયામાં હૈયાત છે, અને યજ્ઞોની રાહ બરી હેઠળ પોતાની વૃદ્ધિનો રસ્તો આગળ કાપે છે, એ ખ્યાલ આપણામાંથી ગમગીની તથા શોક દુર કરે છે, એટલુંજ નહીં, પણ એ દુઃખ

વખતે આપણને ધણી ધીરજ તથા સચ્ચરી આપે છે, તથા અજ્ઞાનપણાને લીધે જે દુઃખ ખમતા હતા તેનું નીવારણ કરે છે.

આપણે વળી આપણી હાલતની સરખામણીથી દીકાસો લેવો જોઈએ કે કોઈ પણ શખ્સ એવો નથી કે તેણે પોતાના વાહાલાને ખોયું ન હોય. ગૌતમ બુદ્ધની “રાધના દાણાની વાત” એવીજ સરખામણીથી સારો બોધ આપે છે. એક જવાન બાપ એક તવંગર આદમીના એક પુરા છોકરા સાથે ધામધુમથી અને ખુશી ખુશાલીથી પરણી. તેઓને એક ધણા ખુબસુરત બેટાની બહેન થઈ. તે છોકરો ચાલવા શિખ્યા પછી મરણ પામ્યો. પોતાના ખુબસુરત ખ્યારા બચ્ચાંની જુદાઈના ખ્યાલમાં તે ગોચા દીવાની થઈ, તે પોતાનાં બચ્ચાંને છાતીએ દાખીને ઘરે ઘર ભટકવા લાગી, કે “કોઈ આ બચ્ચાંને સાઝ કરવાની દવા આપો.” એક બૌદ્ધિજ્ઞ બીજીક તેણીના મનની હાલત પામી જઈ તેણીને કહ્યું કે “બાપ તું ગૌતમ બુદ્ધ આગલ જ તે તુંને એની દવા આપશે.” આ સમજ તેણી બુદ્ધ સાહેબ આગલ ગઈ અને કહ્યું “ગુરુ! મારા બચ્ચાને સાઝ થાય એવી દવા તમો જાણો છો,” ગૌતમ બુદ્ધે ખરી હકીકત જાણી જઈને તેણીને કહ્યું “હા, હું જાણું છું. થોડા રાધના દાણા લઈ આવ, પણ તે એવા ધરમાંથી લાવજે કે જે ધરમાં કોઈને દીકરો યા બાપ યા ખાવીંદ યા ગુલામ યા સગો, સગી મરણ પામ્યું નહીં હોય” આટલું સમજ તે બાપ “હીક છે” એમ કહી પોતાના બચ્ચાંને છાતીએ મારી તે દાણા લેવા ગઈ. તેણીની મોઢીથી લોકો તુરત રાધના દાણા આપવા લાગ્યા પણ જ્યારે તેણી સવાલ કરતી કે “તમારા ધરમાં કોઈ મરણ પામ્યું છે?” ત્યારે કોઈ કહેતું કે “બાપ તું શું કહે છે અહીં તો જીવતાં કરતાં મરણ પામેલાંઓ વધારે છે.” “કોઈ કહે હમારા મા બાપ ગુજરી ગયા.” કોઈ કહે “હમારો છોકરો ગુજરી ગયો.” કોઈ કહે “હમારો ગુલામ ગુજરી ગયો છે,” આમ ધરે ધર રખડતાં તેણીને માલુમ પડ્યું કે કોઈ પણ ધર એવું નહોતું કે જ્યાં કોઈ ને કોઈ વહાલું મરણ પામ્યું નહોતું, ત્યારે તેણીના મનની શાન્તી થવા માંડી અને તેણીના બચ્ચાંને અવલમંજલ પહેચ્યાડ્યું, અને પાછી બુદ્ધ આગલ ગઈ અને કહ્યું કે “તમો કહો છો તેવું કોઈ મલતું નથી.” ત્યારે બુદ્ધ સાહેબે તેણીને આ દુન્યાની નાપાએદારી વીધે વધુ સમજ આપી. આના સંબંધમાં કબીરજીના શબ્દો યાદ આવે છે કે—

“નવબી મર ગયે દશબી મર ગય—મર ગયે સહસ્ર અઠાસી,
તેતીસ કોટી દેવતા મર ગય—પડે કાલકી ફાંસી.

પીર મરે પેગંબર મર ગય—મર ગયે જીંદા જોગી,
જતી સતી સન્યાસી મર ગય—મર ગયે બદન રોગી.
ત્રીન લોક પર છત્ર ખીરાજે—હુંટા કુંજ ખીહારી,
કહત કખીરા સોહબી મર ગયે—રખત કાણુ ખીચારી.”

દુન્યામાં “નામ તેનો નાશ” એ કહેતી કખીરજીએ ધણી સુંદર રીતે આ દોહરામાં સમજાવી છે.

કમનસીએ હાલ એ બાબદ વિશે જેટલી વાકેફગારી હોવી જોઈએ તેટલી ન હોવાથી, આપણે પોતે અજ્ઞાનપણાનાં અધિકારમાં લાગણીઓથી દોરવાઈ જઈ, વિચાર શક્તિનો ભલો ઉપયોગ કરી શકતાં ન હોવાથી, મોત બાબે આપણામાં ધણેક ભય તથા ડર ઉત્પન્ન થાય છે. માણસની મરણ પછીની હાલત કેવી થાય છે, તેનું રવાન ક્યાં જાય છે, તેનું શું થાય છે, મોત શા માટે અવશ્યનું છે, વગેરે બાબદોનું ઉપર ટપકેનું જો થોડુંક જ્ઞાન મેળવ્યું હોય તો આપણા વાહલાંઓનાં મરણ વખતે આપણને વીલાપ તથા માહેતમ કરવાની કાંઈ પણ જરૂર રહેતી નથી, પણ તેથી ઉલટું તે વખતે શાંતી તથા ખામોશી અખત્યાર કરી, આપણી ફરજો અદા કરી શકાયે છીએ, તથા તેઓને મીનોઈ દુનિયામાં શાંતી તથા સુખ મળે તે માટે પ્રાર્થના તથા દુવા કરવાના ઘટતા ઉપાયો લઈએ છીએ, જેથી આપણું દુઃખ કમી થાય છે. પ્લેટો કહે છે તેમ એક દલગીરીને દુર કરવાનો સૌથી સરસ ઉપાય એ છે કે આવી પડેલાં દુઃખને તે વેળા દુર કરવાનો વીચાર કરવો.

આ પ્રમાણે જ્ઞાનથી કુદરતના કાયદાઓ તથા નિયમોને સમજવા માટે થોડુંક જાણવાનું જરૂરનું હોવાથી, નીચે પ્રમાણેનો થોડોક ખુલાસો ખોદાશનાશીને આધારે રજુ કરવાની જરૂર છે.*

માણસનાં ખાકી તથા મીનોઈ શરીરો.

આપણે આગલ જોઈ ગયા છીએ કે માણસ માત્ર આ ખાકીજ શરીર ધરાવતો નથી, પણ તેનામાં એ ઉપરાંત બીજા છ તત્વો હસ્તી ધરાવે છે,

* એ બાબદ સંપૂર્ણ રીતે સમજાવી એટલી તો ખીકટ તથા અધરી છે કે તેનો સંબંધ ખુલાસો આ નાનાં ચોખાનીયાંમાં દાખલ કરી શકાતો નથી, તેટલા માટે જ્યો એ બાબદનો વીગતેથી અભ્યાસ કરવા માંગતા હોય તેઓએ એ બાબદ ઉપર ગુજરાતી ભાષામાં મીઠ માણેકજી દાદાભાઈ પાંડેની લખેલી “મરણ પછી માણસની હાલત” નામની ચોપડીનો તથા ખીજ એવી ધણીક ચોપડીઓ લખાઈને બહાર પડી છે તેનો અભ્યાસ કરવો કે જેથી ધણીક બાબદોનો વીગતેથી ખુલાસો મળશે.

જે વિષે યજ્ઞશતેના હા પપ) માં પણ જાહેર કરેલું આપણે પ્રથમ જોઈ ગયા છીએ. એ રીતે ત્યારે માણસ સાત તત્ત્વોનું બનેલું છે. એ સાત તત્ત્વોમાં નીચલા ચાર તત્ત્વો જેને અવસ્તા બાષામાં તનુ, કેહપ, ઉસ્તાન તથા તેવીષી કહેવામાં આવે છે તે નાશવંત તથા ફાંતી છે, જ્યારે ઉપલા ત્રણ તત્ત્વો જેને ઉર્વાન, અઓધંગ તથા ક્રવણી કહેવામાં આવે છે તથા જેને સાધારણ રીતે સામદું લેતાં “ક્રોહર” તરીકે પણ લેખી શકાય, તે અમર તથા અવીનાશી, અહુરમજ્દનું પોતાનું કીરણ છે.

એ અમર તત્ત્વ, ક્રોહર, ખાકી શરીર, લાગણીઓને લગતું શરીર (કામ અથવા એન્જલ શરીર) તથા વિચારને લગતું શરીર (માનસિક શરીર) એવાં ત્રણ શરીરો મારફતે નીચલા ભુવનો અથવા દુનિયાઓમાં કામ કરે છે. દાખલા તરીકે, જ્યારે માણસ ખાકી શરીર મારફતે યા પાંચે ઈન્દ્રિયો વડે જુદું જુદું કાર્ય કરે છે ત્યારે તેનું જ્ઞાન ખાકી શરીરમાં હોય છે. જ્યારે માણસ લાગણીઓ અને જુસ્સાઓ, મોજ, દુખ, કાનો, ગુસ્સો, ધીક્કાર, અદેખાઈ વગેરે જાહેર કરે છે ત્યારે તેનું જ્ઞાન તેના લાગણીને લગતાં શરીરમાં પણ હોય છે. જ્યારે તે વિચાર કરે છે, મનને લગતી ક્રિયાઓ કરે છે, ત્યારે તેનું જ્ઞાન વિચારને લગતાં યાને માનસિક શરીરમાં પણ હોય છે.

આ પ્રમાણે નીચલાં શરીરો મારફતે જીંદગી દરમિયાન માણસ ચલવલો કરે છે, જે કરવામાં તે પોતાની વૃદ્ધિને માટે ધણોડ અનુભવ રૂપી ખોરાક ભેગો કરે છે, જે મધેથી મરણ પછી તે પોતા માટે ધણોડ ગુણો તથા શક્તિઓ બાંધી, વૃદ્ધિનું કામ આગળ વધારવાને ખાતર કેટલોડ વખત ગયા બાદ, વધુ ખીસેલી મનશક્તિ તથા નીતિ તથા ખીજન ગુણો સહીત પાછો જન્મ લઈ, પોતાનું આગળી જીંદગીઓનું ખાકી અધુરું રહેલું કાર્ય પાછું હાથ ધરીને સંપૂર્ણતાને છેડે પુગવાની કેશીશ કરે છે. તેટલા માટે મનુષ્યની જીંદગીની છંવટની નેમ શું છે અને તે કયાં લઈ જનાર છે, તે વિષે વિચાર કરીશું તો આપણને માત્રમ પડશે કે સૃષ્ટિમાં સઘલે ઠેકાણે વૃદ્ધિનો અથવા પ્રગટીકરણનો જે નિયમ કાર્ય કરે છે, તે નિયમ મુજબ, માણસના ક્રોહર, પોતામાં ગંદ રહેલી અહુરમજ્દની બલી શક્તિઓ તથા ગુણો, જુદાં જુદાં શરીરો મારફતે અનુભવ લઈ, ખીસવી, પોતાના પીતા અહુરમજ્દના જેવાં સંપૂર્ણ બનીને, તેનામાં મળી જવાનું છે, જે વિષે સુનદેહેશ કેતાબની સમજણ આપણે આગળ જોઈ ગયા છઈએ.

એ સંપૂર્ણતા હાંસલ કરવાની ક્રિયા તે કાંઈજ નહીં પણ વૃદ્ધિની અથવા પ્રગટીકરણની ક્રિયા છે કે જે વિષે તેનીસન જેવા કવિરાજે અને આજની વિદ્યાએ પણ એ મહાન ક્રિયા કાંઈ કીર્તિમાન છેડે આપણને લઈ જાય છે, એવું અનુમાન કરયું છે.

એ કીર્તિમાન છેડે પુગવા ખાતર આ ખાટી શરીર તથા ખીજાં શરીરો માણસે ધારણ કર્યાં છે, કે જે વડે તે અનુભવ મેલવી પોતાની વૃદ્ધિ કરી નિમેલે ઠેકાણે અંતે પુગે, અને થોડાંક વર્ષની આ ટુંક જીંદગી સંપૂર્ણતા મેળવવા માટે કાંઈખી રવેશે પુરતી ન હોવાથી અનેક જનમેની જરૂરયાત માલમ પડી આવે છે.

આપણામાં વાસો કરતી ધણીક ખામીઓમાંની એકાદનેજ દુર કરતાં આપણે ધણી વેલાએ હારી ખાધએ છીએ, અને આપણી આ જીંદગીની કોશિષો માત્ર એકજ દુર્ગુણને સદાબરો નાશ કરવાને પુરતી થઈ પડતી નથી, તો પછી આપણી સઘળી ખામીઓને જડમુળથી ઉખેડી નાખી આપણા અહંકારને પણ નિર્મૂળ કરી નાખવાનું મહાન કાર્ય ૫૦) ૬૦) વર્ષના એક જન્મમાં કદી પુરું થઈ શકે નહીં એ દેખીતુંજ છે. આ મહાન કાર્ય—જે કરવા માટે જીનદેહેશ પ્રમાણે આપણી ક્વવિષે શરીર ધારણ કર્યું છે—તે પુરું કરવા અનેકવાર જન્મ લઈ આ દુન્યામાં ધણીક વેળા જીવતા જીવતા સંજોગો વચ્ચે જીંદગી ગુજારવાની જરૂર છે. “મોત” ત્યારે “જન્મ” ના જેટલેજ જરૂરી ભાગ લઈએ છે. જન્મ વડે જીવ ગેતીમાં કાર્ય કરતો થાય છે, “મરણ” વડે તે મીનોષમાં જાય છે, અને ધણીક વેળાએ જન્મ લઈનેજ, અને ધણીએક વેળા મરણ પામવાથીજ કાંઈખી જીવ ખોદાતાવાના દર્શન મેળવવાને કીર્તિવંત છેડે પહોંચી શકે છે. આ રીતે જેતાં મરણ જીવને અમર્ગી મેળવવાને કાળે એક જરૂરી બનાવ છે અને જન્મના જેટલીજ અગત્યતા તે ધરાવે છે.

મરણનો ઉપયોગ યા જરૂર.

આ ઉપરથી આપણને માલમ પડે છે કે મરણ કુદરતનો તદ્દન વાજખી, ન્યાયી તથા માયાલુ નિયમ છે, જે નિયમ વડેજ માણસ પોતાની વૃદ્ધિ કરી શકે છે. મરણ માટેનો આપણો વિલાપ માત્ર કુદરતના હકાપણનું અજ્ઞાનપણું દેખાડે છે, પણ જે ધીરજથી, શાંત મને, કુદરતના કાયદાઓનું જ્ઞાન મેળવીશું તો એ બાહરથી દેખાતી આકૃત તથા મુશકેલીમાં અનંત હકાપણ તથા જ્ઞાન સમાવા ઉપરાંત, તે દાદારનો ખેહદ પ્યાર દેખાશે, કારણ કે જ્યારે આપણે તુરતના બનાવ તરફથી આગલ વધી ભવિષ્યના પરિણામ ઉપર ઉગાણથી દરીયાકૃત કરીએ છીએ ત્યારે કુદરતનો અચુક

નિયમ ટુંકા વખત માટે નહીં, પણ હંમેશાની સુખને માટે, કાયં કરે છે એમ જણાય છે. એક દયાળુ માતા પોતાના ડહાપણથી તથા બેહદ પ્યારથી પોતાના વહાલાં ફરજદને બીમારીમાંથી સાજો કરવા કડવાં ઔષધ આપે છે, અને ઘણી વેળા જોર જીલમથી એ પાય છે, તે વેળા તે તુરતનાં દુઃખ માટે વિચાર કરતી નથી, કે એ ઔષધ તેના બાળકને કડવું લાગશે કે મીઠું, પણ તેના બાળકનો રોગ મટી જાય અને તે ભવિષ્યમાં સુખ પામે તે વિચાર ધ્યાનમાં રાખીને તે આ પ્રમાણે વર્તે છે. આ વર્તણુંકને તેમનું અજ્ઞાન બાળક ઘણું જ ધાતકી તથા ક્રૂર પગલું લેખે છે, પણ ખરેખરી રીતે જોતાં તો તે માયાથી ભરપુર છે. તેજ પ્રમાણે આપણા પીતા અહુરમજ્દ જે માયા, મોહોબત તથા દયાનો અખંડ ભંડાર છે, તે પોતાના વહાલાં બાળકોનાં સુખ તથા શાંતીને ખાતર તથા તેમના રવાનની બાખતગી અથવા મુક્તિને ખાતર મોત જેવી બાહેરથી દેખાતી ભયાનક, પણ ખરી રીતે જોતાં ઘણીજ માયાલુ તથા કિમતી નવાજેશ કરે છે, ત્યારે આપણે પણ અજ્ઞાન બાળકની માફક તે માટે વીલાપ કરીએ છીએ, એટલુંજ નહીં પણ ઘણીક વાર અણસમજી બનીને ખુદા ધાતકી છે, ક્રૂર છે, તેને ત્યાં ઇનસાફ નથી, વગેરે અણઘટતા શબ્દો વાપરીને પોતાના કીર્તિ તરફની ફરજ જીવી જઈને ઇશ્વરનિંદા કર્યે છીએ; પણ જરા ધીરજથી જો આપણે વિચાર કરીશું, તો તેમાં આપણને પોતાનીજ જીલ માલમ પડ્યા વીના રહેશે નહીં.

આપણે ઘડીભર એમ ઇચ્છ્યે કે મરણ હોતો નહીં તો કેવું સાફ; પણ એકજ શરીરમાં સંપુર્ણતા મેળવાતી નથી. અને શરીર નાશવંત તરવાનું બનેલું હોવાથી તેને ફરી ફરીને અદલવાની જરૂર છે. તો પછી વૃદ્ધિ કરીને આપણી જોતને તે દાદારની જોતમાં મેલવી દેવાને, તથા તેનામાં આમેજ થઇ તેનું અનંત જ્ઞાન શાંતી સુખ તથા આનંદ આપવાનો જે કીર્તિમાન છેડો છે તે છેડે પોંદાયવાને આપણે કેવી રીતે શક્તિવાન થઇએ? * તેટલા માટે તે કીર્તિ પોતાના અખંડ જ્ઞાનથી જે કાયદાઓ તથા નિયમો ધડ્યા છે તે તદન વાજખી તથા ખરહક છે એમ યકીન લાવી તેને ધીરજ, સજીરી શાંતી તથા ચુપકીદીથી માન આપી ચાલવાની આપણી ફરજ છે, તથા તે વિષે ઘટવું જ્ઞાન મેલવી તેમાંથી ડહાપણ કાઢી અહુરમજ્દની મરજી પ્રમાણે ચાલવાની કાશેષ કરવી જોઈએ.

વળી આપણને બીજી ચીજ યાદ રાખવાની જરૂર છે તે એ કે, આ ખાકી દુનિયાં ઉપરાંત બીજી મીનોઇ અદૃશ્ય દુનિયાંઓ પણ હસ્તી

* જુઓ વોહુક્ષ ગાથા, હા ૫૧, ફ. ૩, યજ્ઞને, હા ૬૦, ફ. ૨૧, ઇત્યાદી.

ધરાવે છે, અને તેથી જાંજ આ ખાકી દુનિયાંની અંદર વ્યાપીને રહેલી છે. એ મીનોષ દુનિયાં કાંઈ ખાકી દુનિયાંથી સદંતર અલગ યા દુર નથી પણ તેથી જાંજ વ્યાપીને રહેલી છે. વિદ્યા આપણને શીખવે છે કે ઇથર નામનો પદાર્થ જે હવા કરતાં ઘણેજ સૂક્ષ્મ છે તે તમામ પોલાણ [space] માં તેમજ તમામ જડ, પ્રવાહી તથા વાયુ રૂપી પદાર્થોમાં વ્યાપીને રહેલો છે, તેમ મીનોષ અણુદીઠ દુનિયાંઓ અથવા જીવનો ઇથર કરતાં પણ ઘણાજ પાતલા પદાર્થની હોવાથી ઘટ અથવા જડ પદાર્થમાં વ્યાપીને રહેલાં છે એ સમજી શકાય છે. વળી ધર્મશાસ્ત્રોમાં પણ મીનોષ દુનિયાંની હસ્તી વિષે, તથા ત્યાં કામ કરતા યજ્ઞદો, અમશાસ્ત્રદો તથા કૂસ્તાઓ વગેરેની હસ્તી વિષે, આપણને જાહેર કરવામાં આવ્યું છે, જે બાબતને અંતર્દષ્ટિવાળા તથા ગુપ્ત જ્ઞાન જાણનારાઓ પણ ટેકા આપે છે.

એ રીતે તપાસનાં માલમ પડે છે કે મીનોષ દુનિયાં તથા ત્યાં હસ્તી ધરાવનારી તમામ ચદતે ઉતરતે દરજ્જેની મીનોષ શક્તિઓ, તેમજ તે દુનિયામાં જુદા જુદા તત્ત્વો ઉપર રહેતાં ગુજરેલાંઓના રવાનો વગેરે સઘણાં જાંજ આપણી આસપાસ અણુદીઠ રીતે રહેલાં છે. હવે ત્યારે સ્વભાવીક રીતે સવાલો ઉભા થાય છે કે, જો તેઓ આપણી આસપાસ જાંજ છે તો આપણને તેઓ વિષે જ્ઞાન કેમ નથી થતું? અથવા તેઓને આપણે જોઈ શકતાં કેમ નથી? યા કાંય નહીં તેઓ આપણી સાથ સમાગમમાં આવી શકતાં? છત્યાદિ. એના જવાબમાં આપણને એ ખુલાસો મળે છે કે તેઓએ પોતાનું ખાકી શરીર ખોલી દીધેલું હોવાથી, તથા મીનોષ દુનિયાંમાં સૂક્ષ્મ શરીરોમાં રહેતાં હોવાથી, આપણી આ ખાકી આંખ વડે તેઓને આપણે જોઈ કે જાણી શકતાં નથી, પણ તેઓને જોવા માટે જો આપણે આપણી મીનોષ ચક્ષુ ખોલીએ, અને આપણા સૂક્ષ્મ શરીરોમાં જ્ઞાન સહીત આપણે કામ કરતાં થઈએ, તો તેઓ વિષે આપણને ઘણુંક જ્ઞાન થઈ શકે; એટલુંજ નહીં, પણ જેમ પયગમબરો અને ખીજા અષો નરો જેઓએ પોતાની મીનોષ શક્તિઓ અશોષના માર્ગે ચાલી ખીલવી છે, તથા મીનોષ દુનિયાંમાં ચાલતી ક્રિયાઓ જોઈ છે, તથા તે દુનિયાંની ધણીક હસ્તીઓ ઉપરાંત ગુજરેલાંઓનાં રવાનોને પણ જોયાં છે, તેમની માફક આપણે પણ ગુજરેલાંઓની હાલત વિષે વાકેફગાર થઈ, આપણી પોતાની ખાતરી કરી શક્યે એ સંભવીત છે. તે કરવા માટે જો આપણે જોઈતી મેહેનત તથા ખંત લઈશું, જોઈતી અશોષ તથા પવિત્રાષ અખત્યાર કરીશું, તથા ખીજાં સઘણાં સાધનો પુરાં પાડીશું, તો આપણને જાતી અનુભવ થયા વિના રહેશે નહીં.

આ ઉપરથી ત્યારે જણાશે કે મીનાઇ દુનિયાં જે જાંજ છે, તે વિષેનું જ્ઞાન જોઇતી લાયકાતો ધરાવ્યાથી મેલવી શકાય છે. ધર્મશાસ્ત્રમાં દોઝખ, હમેશ્તગાન તથા બેહેસ્તના તખક્કાઓ વિષે જે લખાણ મળે છે, તે પેહેલ્લી નજરે કાંઇક ચોક્કસ બાંધેલાં મકાનો, આ દુનિયાંથી દુર આકાશમાં બનેલા હોય એવો ખ્યાલ આપે છે, પણ ખરી રીતે જોતાં તે કાંઇ બાંધેલાં મકાનો યા જગ્યા નથી, પણ આ દુનિયાની અંદર વ્યાપી રહેલી સૂક્ષ્મ પદાર્થની દુનિયાઓ છે, અને દુઃખ તથા સુખ જે ગુજરેલાંઓ ત્યાં જીએ છે, તેવું વર્ણન ગુજરનારનાં ભાનની હાલતો દર્શાવે છે.

આજના જમાનામાં ઘણાક જાણીતા વિદ્વાનો જેવા કે સર વિલ્કમ કુક્સ, સર એલીવર લોડજ, પ્રોફેસર લેમબ્રોસો, પ્રોફેસર ફ્રેડરીક માયર્સ, સર આર્થર કેનન ડોઇલ, વિગેરેએ અખતરાઓ કરી ગુજરેલાંઓ હેવાત છે અને આપણી સાથે ચોક્કસ સંજોગો વચ્ચે સંદેશાઓ ચલાવી શકે છે એ બાબતની ખાતરી કરી તે વિષે કેતાબો લખી છે. આપણા ધર્મે તો મરણ બાદ રવાનની હસ્તી અચ્યુક રિતે સ્વિકારેલી છે. છતાં જેઓને આજની વિદ્યાને આ બાબદમાં ટેકા લેવાને ઇચ્છા હોય તેઓ આ પુસ્તકોમાંથી જોઇતા પુરાવા મેળવી શકશે. પરંતુ મરનારોની સાથે વાત કરવાનું કાર્ય તેમના પ્રગટીકરણમાં હરકત કરનાર છે માટે તેવા વહેવારથી આપણે નિત્ય પરહેજ રહેવું જોઇએ એટલી ચેતવણી અત્રે આપવાની જરૂર છે.

ગુજરેલાંની મીનાઇ જેહાનમાં થતી ગતી.

એક માણસ જેવું મરણ પામ્યું, એટલે તેના ખાકી શરીર ઉપરથી તે કબજે છોડી દે છે, ખાકી બીજી બધી બાબદોમાં તે જેવું અતરે હતું તેવુંજ રહે છે. તેની હલકી કે ઉંચી ઇચ્છાઓ-લાગણીઓ ખાહેશો હવસો, ખુશીઓ કે ખામીઓ જે હતી તે સઘળી જેમની તેમ રહે છે. માયર્સ નામનો નામાંકિત વિદ્વાન અપલોકન તથા અખતરાઓ ઉપરથી પોતાની “Human personality” નામની જાણીતી કેતાબમાં આ સિદ્ધાંતો પુરવાર થયેલાં દેખાડે છે કે માણસનો જીવ મરણ પછી હસ્તી ભોગવે છે અને જીવતો હતો ત્યારની યાદદારત તથા ખેંચાણો ચાલુ રાખે છે. કેટલીક વેળા તે મરણ પામ્યું છે એવો ખ્યાલ વતીક તેને આવતો નથી, કારણ કે દરેક ખાકી વસ્તુ યા જનદાર હસ્તીનું મીનાઇ દુન્યામાં તેવાજ આકારવાળું શરીર હોવાથી આ ખાકી દુન્યામાંજ તે હોય આમ તેને લાગે છે. પણ જ્યારે કાંઈ ખાકી વસ્તુ તે લેવા ઇચ્છે છે, કાંઇ પકડવા

માંગે છે, પણ ખાકી અવ્યવે નહીં હોવાથી તેમ કરી શકતું નથી ત્યારેજ તેને જ્ઞાન થાય છે. પહેલા ત્રણ દિવસ તે ગુજરનાર સ્વપ્નવસ્થા હાલતમાં રહે છે અને ચોથે દિવસે મીનોઈ દુન્યાના નીચલા તબક્કાઓમાં જન્મી જાય છે. આ દુન્યા ઇચ્છાની દુન્યા કહેવાય છે. ત્યાં તે કેવી હાલત બોગવશે તેનો બધો આધાર આ દુન્યામાં કીધેલી ઇચ્છાઓ અને લાગણીઓ ઉપર રહે છે. ઇચ્છાઓ જે શુદ્ધ તથા નેક હોય તો ત્યાંનો વખત તે શાંત હાલતમાં પસાર કરે છે. પણ જે તેની ઇચ્છાઓ-લાગણીઓ બહુજ જડ અને મલીન પ્રકારની હોય તો, જ્યાં સુધી તે બધી ખપી જાય ત્યાં સુધી બહુજ ખમવું પડે છે, દાખલા તરીકે ત્યાં એક છાકટા ગુરા માણસના બહુ ખરાબ હાલ થાય છે. કારણ કે ઇચ્છાઓ પોતાની દુન્યામાં બહુ બળવાન હોવા છતાં ખાકી શરીર વિના તે તેઓને પાર પાડી શકતો નથી. કહે છે કે ‘ટેન્ટેલ્સ’ ને ચોકકસ ગુનાહના વાંક માટે એવી રીતે બાંધીને મુકવામાં આવ્યો કે બીલકુલ હીલચાલ કરી શકે નહી. તેને પાણી પીવાની અત્યંત તરસ હતી. જ્યારે પાણી ધીમે ધીમે ઉંચે ચઢતાં ત્યારે તે બહુજ આતુરતાથી રાહ જોતો કે ક્યારે ઉપર સુધી આવશે? સેવટે પાણી ધીમે ધીમે ઉંચે ચઢતાં છેક તેના હોઠ નજદીક આવતાં, પણ તે મોઢું ખોલી પીવાની અણી ઉપર આવતો કે તુરત પાણી ઓસરી જતાં અને આ ક્રિયા એક નહીં પણ અનેકવાર નિરંતર ચાલ્યા કરતી. આ હાલથી તેને કેવું દુઃખ થતું હશે? એવીજ હાલત ઇચ્છાથી ભરપુર શખ્સની મરણ પછી થાય છે. એક બીજો દાખલો દ્યો. ધારો કે એક છાકટ માણસ છે જેને દારૂ પીધા વિના જરાએ ચાલતું નથી. તેવા એકને હાથ પગ સીકડી લઇને ખુરસીપર બેસાડ્યો હોય, અને તેની સામેજ દારૂ પીવાની દરેક સામગ્રિ હાજર હોય, તો તે વેળાએ તેને કેવી લાગણીઓ થતી હશે તે તેનો જીવજ જાણે. હા—, કેવો જીવ થતો હશે કે હમણા ત્રાપ મારીને પીવા મંડી જઈ? પણ તેમ તે આપડો કરી શકતો નથી. તે વેળા તેને કેવી અફડાતફડી થતી હશે, કેટલી નાસીપાસી અને દુઃખ ઉપજતું હશે તે વર્ણવવા કરતાં વિચારવું વધુ ઠીક થઈ પડશે.

એ મુજબ ઇચ્છાની દુન્યા જે મીનોઈ દુન્યાઓમાં સર્વેથી નીચલી અને ગેતી પછીની પહેલીજ દુન્યા છે, તેમાં ઇચ્છાઓ ખપી જાય ત્યાં સુધી દુઃખ વેઠવું પડે છે. માટેજ, આપણુ દરેકને સજાવાર છે કે જીવતાં જીવત આ દુન્યામાં એવી એવી ઇચ્છા તૃપ્તિઓને વધારી ન દેતાં, તેઓની સામે લડત ચલાવી, નબળી ઇચ્છાઓને વશ કરી નેક ઇચ્છાઓ ધરાવતાં થવું. આપણે ઉપર જોયું તેમ કવચોએ પોતાની ખુશીથી

આ દુન્યામાં આવી બધી સામે લડત ચલાવીને નેકીની ઉપર ફતેહ મેલવવા દાદાર અહુરમઝદ આગલ એકરાર કીધો હતો. માટે આપણુ દરેક અને એટલી પવિત્ર જીંદગી ગુજરી, આપણી દરેક ખાહેસો અને લાગણીઓને ઉંચ પ્રકારની કરવી કે જેથી મરણ બાદ ઇચ્છાની દુન્યામાં આપણા રહને વધુ વખત થોભવું પડે નહીં, તેમજ મિનોષ વૃદ્ધિમાં એક પગલું વધુ આગલ લેવાય.

એ તબક્કે ખલાસ થવા બાદ ગુજરનાર પોતાની નેક કરણી મુજબ બેહશતનું ઉત્તમ સુખ ચાખવા જાય છે. ઇચ્છાની દુન્યામાંથી બેહશતની દુન્યામાં દાખલ થવાનો સમય ધણોજ આનંદમય હોય છે.

“ ન વર્ણવી શકાય તેવી ખુશાલીથી, ન માપી શકાય તેવાં અમંગ સુખથી અને અત્યંત શાંત લાગણીથી તે બેહશતની દુન્યામાં જન્યુત થાય છે. દીલખુશ સુંદર અવાજોથી આસપાસની મીઠી હવા તેને વધાવી લે છે. ઝમકદાર સુશોભિત સુંદર રંગો તેની ઉઘડતી આંખોને આવકાર દીએ છે. તમામ કુદરત તેને રોશની અને ગાયનથી ભરપુર લાગે છે. અરે! તે અથાગ સુખમાં જન્યુત થવાનું બરાબર ખ્યાન કોણુ કરી શકશે! યા બેહશતની પહેલી બામદાદનો રળીયામનો મહીમાં કોણુ ચીતારી શકશે?” બેહશતની હાલતે પુગવા પછી રવાન પોતાના “હુમત” ના પ્રમાણમાં થોડા યા ધણા વર્ષો સુધી વર્ણવી ન શકાય એવું સુખ પામે છે અને ત્યાર બાદ વધુ અનુભવ લેવા કાળે ફરી જન્મ લે છે.

ગુજરનારને ઇચ્છાની દુન્યામાં ધાર્મિક ક્રિયાની અગત પડે છે કારણ કે લાયુતરો વિગેરેની ખુબીથી આ દુન્યા તરફની તેમની વળગણો-વાલાં શરીરને તેઓ વિખરી નાખવામાં મદદ આપે છે, અને ધુરી દુજી શક્તિઓને ગુજરેલાંઓથી દુર કરીને ભલી યજ્ઞી શક્તિઓને તેમની મદદે બોલાવે છે. જેમ એક બલુનને ઉપર ચઢવા આગમજ બાંધી રાખવામાં આવે છે, પણ પછી ઉપર ચઢવા માટે તેજ બાંધેલા ગાંઠો કાપી નાખવામાં આવે છે, તેજ પ્રમાણે ગુજરનારની અનેક દુન્યવી ઇચ્છાઓ તેને આ દુન્યા તરફ ખેંચેલો રાખે છે, પણ ક્રિયાકામની અસરથી આ ગાંઠ-રૂપી ઇચ્છારૂપી શરીર ધીમે ધીમે કપાઈ જાય છે. પરંતુ એવું પરીણામ લાવવા માટે આપણી ક્રિયાઓ ખાસ પવિત્રાઈથી અને લાયુતરો ખરાં દિલની દાઝથી થવાં જોઈએ. એ ક્રિયાઓમાં સફાઈ, માથવાણી તથા એક ચીત્તની બંદગી અગતનો લાગ બળવે છે એ બુલવું જોઈએ નહીં. વળી તે ક્રિયાઓ બીજાઓ પાસ કરાવી તેના પૈસા આપવાથીજ એ ફરજ કાંઈ પુરી થતી નથી. જેવી દીલસોજ લાગણી આપણે આપણાં બહાલાંઓ

તરફ ધરાવીયે તેવી ત્રાહિન પ્રૃથ્વ ધરાવી શકે નહી. માટે બાણુતર કરાવીયે તે વેળા આપણી હાજરી ત્યાં જરૂર હોવી જોઈએ, અને ખરા અંતઃકરણના જોશના ઉભરાથી દુવા ચાહવી જોઈએ કે આ દુન્યા તરફનું મરનારનું ખેંચાણ બંધ થાય અને તેમનું સુકામ ગરોથમાન બહેસ્તમાં થાવો !

આપણુ ગુજરનાર માટે કાંઈમી બોલવું હોય ત્યારે તેનું નામ નહી લેતાં બહેસ્તી એવો બોલ વાપર્યો છીએ, તેના ઉંડાણમાં પણ સારી સમજ સમાયલી છે. એ શબ્દ અમથોજ બોલાવો જોઈએ નહી, પણ તે ઉચ્ચારતાં હર હમેશ એવો ખ્યાલ કરવો કે તે બહેસ્તનું સુખ વહેલું પામે; તેમજ તેની નેયતે અનેક સખાવતના કામો કરીયે છીયે તે વેળાએ પણ એવો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ કે એ કામનું ફળ યાને તે કામથી બીજાને મળતાં સુખનું પુણ્ય તેને પહોંચે, એ બલાધનો બહેલો તેમને મીનોષમાં આગળ વધવામાં મદદ કરે.

જે ગુજરનાર શબ્દે પોતાની જીંદગી ધણીજ ખરાબ રીતે ગુજરી હોય, અને જે તે પુર હવસો તથા જુસ્સાઓ તથા બીજી એવી ખરાબ લાગણીઓ સાથે મરણ પામ્યો હોય, તે તેનું બાન, જે ખાકી શરીર છોડી ગયા પછી એક જનની શાંત મીઠી સ્વપ્ના જેવી બેલાન હાલતમાં હોય છે, તે થોડોક વખત વીત્યા બાદ મીનોષ દુનિયાના સર્વથી નીચલા તબક્કા ઉપર જગૃત થઈને ત્યાં ધણીજ બદસુરત તથા ડરામણા દેખાવો પોતાની આસપાસ જુવે છે, જે હાલતને આપણે દોઝખની ઉપમાં આપીયે છીયે. એ જુરા ડરામણા આકારો તે દુન્યામાં વાસો કરતી દુજી શક્તીઓના હોય છે કે જે માણસોના જુરા વિચારથી ઉત્પન્ન થાય છે. વળી તે ગુજરનારની પોતાની જુરી કરણીથી પેદા થયલી પણ હોય છે, જેના રૂપને ધર્મશાસ્ત્રમાં “કેરદાર” કહે છે.*

વળી “અરદાએ વીરાફ નામા” માં જે જીહાંગાર (નુકસાનકારક) અઝદાહ તથા બીજાં ફાડી ખાનારાં જનાવરો દોઝખમાં હોય છે એવું લખાણ આપણને મલે છે, તે માત્ર એ નીચલા તબક્કા ઉપર જણાતા ડરામણા આકારો છે.

પણ જે શબ્દે પોતાની જીંદગી સામાન્ય રીતે લેતાં નેકાથી ગુજરી હોય, તે એથી ઉંચા પ્રકારના બાનની હાલત જેને હમેસ્તગાન

* જુઓ હાદોખત નુસ્ક, પર્ગરદ ૨ જ, ફ. ૨૭-૬૨. આ બાબદના અવસ્તા જળવાઈ રહ્યા નથી એમ જણાવવામાં આવે છે; પણ એરવદ કા. એ. કાંગા જણાવે છે કે ‘એને ઘણું ખરું મળતું’ ખ્યાન પેહેલવી વીરાફ નામાનાં ૧૭ માં બાબમાં આવેલું છે.”

કહેવામાં આવે છે, તેમાં જગૃત થાય છે. હાં બદસુરત તથા ડરામણા આકારો તેની નજરે પડતા નથી, પણ મધ્યમ સારા દેખાવો તે પોતાની આસપાસ જીવે છે, જે પણ તેના પોતાનાજ વિચારો, લાગણીઓ તથા વલાણેથી ઉત્પન્ન થયલા હોય છે.

એજ પ્રમાણે જેણે પોતાની જીંદગી ધણીજ અશોધથી તથા પર-માર્થી ભલાં કામોમાં ગુજારેલી હોય છે. તે એથી વધારે ઉંચ તથા શુદ્ધ અતી સુખની હાલત, જેને આપણે મેહેશ્વર કહીએ છીએ, તેમાં જગૃત થાય છે, કે જ્યાં પણ ધણું ચઢતા ઉતરતા દરજ્જા હોય છે, જેને સતર પાયા, માહા પાયા, ખુરશેદ પાયા અને ગરોથમાન નામોથી ઓળખવામાં આવે છે.† હાં દરેક ગુજરનાર પોતાની જીંદગી દરમ્યાન કીધેલાં સખાવતનાં તથા પરમાર્થનાં કામોના પ્રમાણમાં આનંદ પામે છે, તથા પરમાર્થી ગુણોને વધુ દરજ્જામાં ખીલવે છે.

એકન કહે છે તેમ “એક કીર્તિવંત કામ કરતાં મરવું તે લડાઇની બુમખેશમાં મરવા બરોબર બહાદુર મોત છે.” સોફ્ટીસે જ્યારે તેને મારી નાંખવામાં આવ્યો ત્યારે મરતી વેળા એ બોલ્યા હતા કે “પ્રમાણીક જીંદગી ગુજરી ગયેલો માણસ એક જાનની આ દુન્યાની ખીમારીથી છુટો થાએ છે. ભલાં માણસના નેક વિચારોથી પેદા થયેલા આકારોનું ખુબ-સુરત સ્વરૂપ જેને તેની નેક કેરદાર કહેવાય છે તેનું ખ્યાન હાદોખત નુસ્કમાં નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવ્યું છે.

આઅત હીમ અઓખત પેરેસો યો નશ અખઓનો ઉવ, ચિશ્ચ ચરાધતિશ અહિ, ચાંમ ઇતૂ ચવ ચરાધતિનામ કેહપં સ્તએશતાંમ દાદરેસ.

આઅત હે પધતિ-અઓખત યા હવ દએન; અજેમ બાતે અહિ બુમ હુમનો હુવએ હુબોથન હુદએન. યા હવ દએન ખએપધથે તન્વો; ચિશ્ચ થ્વાંમ ચકન અવ મસયમ વંધહનચ સ્તયનચ, હુખ-ઓધાંધતચ વેરેશ્તનાંરેતચ પધતિદ્વએપયન્તચ ચથ યત મે સધયહિ.

“ત્યારે તે રાસ્ત માણસનાં રવાને (કન્યાડી કેરદારને) પુછ્યું કે, (તું) કોણ કુમારી છે જેને (મેં) (સપળા) કુમારીઓમાં શરીરે તારા જેવી ધણીજ શોભેલી કદાપી ને દીડી (છે).”

“ત્યારે (તે રાસ્ત માણસની) પોતાની કેરદારે (તે રવાનને) જવાબ આપ્યો કે, અએ નેક મનશનીવાળા, નેક ગવશનીવાળા; નેક કુનશનીવાળા (તથા) નેક નૈયતવાળા જવાન! હું ખરેખર તારી પોતાની કેરદાર છું; જેમ (તું)

† જુઓ હાદોખત નુસ્ક, પર્ગરદ ૨ જ, ફ. ૧૫, રચના ચરત.

મને દેખાય છે (તેમ), (તહારી) તે મ્હોટાધને લીધે, બલાધને લીધે, રોલા (ધ્યાને પ્રબીવંતા ગુણે) ને લીધે (નેક કામોનાં) પમરાટને લીધે (બહી ઉપર મેળવેલી) ફતેહને લીધે તથા દ્વેષરહિતપણાને લીધે દરેક જને તને ખ્યારો ગણ્યા.”

—[હાદોખત તુસ્ક, પર્ગરદ ૨૭, ફ. ૧૦-૧૧. એરવદ કા. એ. કાંગાનો તરબુમો.]

આ ઉપરથી ત્યારે આપણને માલમ પડે છે કે દોઝખ, હમેસ્તગાન તથા બેહેસ્ત વગેરે બાબદો વિષે ધર્મમાં જે કહ્યું છે તે કેટલેક દરજ્જે ગુજરનારના પોતાના ભાનની હાલતો છે. તે હાલતો તેણે પોતે જીંદગી દરમ્યાન કીધેલા વિચાર, ઇચ્છાઓ, બુસ્સાઓ, લાગણીઓ તથા બીજાં સ્વાર્થીયાં પરામાર્થીયાં કામોના પ્રમાણમાં તેને સુખ દુઃખ આપીને તેની વૃદ્ધિ કરવાના કામમાં મદદ આપે છે.

ખાકીમાં જન્મ તે મીનાઇમાં મરણ, ખાકીમાં મરણ તે મીનાઇમાં જન્મ.

આ રીતે તપાસ્તાં ત્યારે આપણને માલમ પડે છે કે મરણ પછીની હાલત, આ ખાકી જીંદગી દરમ્યાન બુદ્ધિ બુદ્ધિ શરીરો મારફતે લીધેલો અનુભવ રૂપી ખોરાક પાચન કરી, તે મધેથી આપણા ફરોહરની ગુપ્ત રહેલી શક્તિઓ ખીલવવાની એક જરૂરી ક્રિયા છે. તેટલા માટે જન્મ પામવાનો બનાવ જેટલો અગત્યનો લાગે છે, તેટલોજ અગત્યનો બનાવ મરણ પામવાનો આપણે જોઇ શક્યાં છીએ. આપણે આપણી શક્તિ ખીલવવાને આ દુનિયામાં જન્મ પામવું તે મીનાઇ દુનિયામાં મરણ પામવા બરાબર છે, તેમજ આ દુનિયામાં મરણ પામવું તે મીનાઇ દુનિયામાં જન્મવા જેવું છે.

એ પ્રમાણે જન્મ-મરણનો અરસપરસ સંબંધ ચાલતો હોવાથી રવાન સંપુર્ણતા પ્રાપ્ત કરી પોતે બોખતગી યાને મુક્તિ મેલવવાને લાયક થાય છે, તેટલા માટે મરણનો બનાવ પણ જન્મ પામવા જેટલોજ, આવકારદાયક લેખવો જોઇયે.

આ ઉપરથી ત્યારે આપણને સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે, દરેક માણસ પોતાની ઇચ્છા તથા વિચારરૂપી કરણી મુજબ, પોતાનું બેહેસ્ત, હમેસ્તગાન યા દોઝખની હાલત ઉત્પન્ન કરે છે, જે તે મધેથી તે દુઃખ તથા સુખનો ધણેક બોધ લઇને પોતાના રવાનની વૃદ્ધિ કરવા માટેની જોઇતી લાયકાતો મેળવતો જાય છે, તેટલા માટે એ હીંગામ ઉપર આપણુ દરેક જણે આપણા ગુજરનાર વહાલાં તરફ એવી રીતે વર્તવું જોઇએ કે જેથી કરી તેના બેહેસ્તને લગતો માર્ગ મોકળો થાય યાને તેને બેહેસ્તનું અનંત

સુખ મલવામાં મદદ પોહોંચાડી શકાય. આપણા મોખેદ સાહેબો આફ્રિગાનને છેડે જે દુવા ગુજરે છે તે બરહક છે. “રવાને ગરોથમાની બાદ” આમ ત્રણ વેળા ભણી તેઓ રવાન જવ્વી ગરોથમાનનું સુખ પામે એવી નેક દુવા ગુજરે છે, જે દુવા ગુજરનારનાં સગાં મિત્રોએ પણ ખરાં દીલથી ગુજરવી જોઇએ છે.

ગુજરેલાંઓને કેમ મદદ કરી શકાય.

અત્રે આપણને એક નીયમ યાદ રાખવાની જરૂર છે કે વિચારથી આપણે માત્ર આપણી ઉપરજ અસર કરતાં નથી, પણ આપણી આસ-પાસના સઘલાં જીવતાંઓ તેમજ વિચારની દુનિયામાં કાર્ય કરતી બધીક અણુદીઠ હસ્તીઓ, જેમાં વળી ગુજરનારના રવાનો પણ છે, તેઓ ઉપર પણ અસર પોહોંચાડીયે છીયે; કારણ કે આપણે ઉપર જોઇ ગયા તેમ, માણસ આ જીવંતી દરમ્યાન, મીનોઇ દુનિયામાં પણ સૂક્ષ્મ શરીરો વડે ચોક્કસ જાતની અસરો કરે છે, જે દુનિયાંઓ પણ સૂક્ષ્મ પદાર્થની બનેલી હોવાથી જાણ વ્યાપી રહેલી છે. તે ઉપરથી વિચારવું સહેલ પડે છે કે આપણે આપણા વિચારો લાગણીઓ વગેરેથી અણુદીઠ મીનોઇ દુનિયાંની હસ્તીઓને પણ અસર કરી શકીયે છીયે. તેટલા માટે કેટલીક વેહેવાર અદના સુચનાઓ દરેક વાંચનાર માટે અત્રે રજુ કરીયે છીયે કે જેથી મોત વખતે ગીરફતારીમાં તથા આફતમાં આવેલાં ભાષખધોને તેઓનાં દુઃખમાં શાંતી તથા રાહત મલે, તથા પુરતી ધીરજ તથા સજુરી સાથે પોતાના વાહલાં ગુજરનાર તરફની છેલ્લી પવિત્ર દ્રવ્ય અદા કરવાને તેઓ શક્તિમાન થાય.

૧. આપણે ઉપર જોઇ ગયા તેમ મરનારના બીજાના આગલ હાજર રહેનાર દરેક જણે શાંતી તથા ચુપકીદી અખત્યાર કરવી સગવાર છે. આપણી લાગણી ગમે એવી ઉશ્કેરાયલી હોય, આપણને ગમે એવું દુઃખ થતું હોય, તે છતાં પણ આપણા કરતાં આપણાં ગુજરનાર વાહાંલાંનું હીત હૈયે ધરીને, તે વખતે ખામેશી પકડવી જોઇએ. આપણી માહેતમ તથા કલાપીટથી આપણાં વહાલાં ગુજરનારને તેની કીમતિ છેલ્લી ધડીએ જે બોધ તે મેલવે છે તેમાં ખલલ નાખી તેને દુખી અને ભારે નુકસાન કરીશું, એ વાત ધ્યાનમાં રાખી તેની તરફ મોહોંચતથી વર્તવું જોઇયે. એ વખત તેની તરફ શાંતીના તથા બીજા બલા વીચારો મોકલવા જોઇએ, અને જીવંતીના પવિત્ર કલામે શાંત મન રાખીને પઠવા જોઇએ, કે જેથી તે જગ્યાની વાતાવરણમાં બધી શાંતી તથા ચુપકીદી પંથરાય અને ગુજરનારને તેની જીવંતીના ઇન્તેખાખ

લેવામાં ખલલ પડે નહીં અને તેની છેવટની ધડી અપોમાં અપો અહુર-મઝદની યાદમાં પસાર થાય.

૨. કુટુંબના વડાની પવિત્ર ફરજ છે કે તેણે પોતે હિમ્મત ધરીને પોતાના ફરજદો તથા ખીજાં ખેશીઓને ધીરજ તથા હિમ્મત આપીને સખુરી અખત્યાર કરવા બોધ દેવો, તથા પોતાનાં ગમમાં ગંભીરપણું, મધ્યમપણું, તથા મોટું મન રાખીને તે વખતના ધડીભરનાં દુઃખનો ફટકો ખમવાને સઘળાંઓને પોતાના દાખલાથી ધડો આપવો.

૩. જ્યાં સુધી ગુજરનાર અવલમંજલ પોહોંચે નહીં, ત્યાં સુધી ધર્મમાં ફરમાવેલી ઘટતી ક્રિયા કરાવવી, તેમજ સગાંવહાલાં તથા ખેશ કુટુંબીઓ તથા દોસ્ત આશનાવોએ ગુજરનારને માટે બંદગી કરવી.

૪. ધર્મમાં ફરમાવેલી ચહારમની યામદાદ સુધીની તમામ ક્રિયાઓ, તેમજ તે પછીની ખીજ સઘળી ઘટતી ક્રિયાઓ, મીઠાઇ મેવાના ખુમચાઓ સાથે લખઝટપણે નહીં પણ ઘટતાં ભણતરો સાથે, ઘટતી સફાઇ તથા સુધડાઇ સાથે, અશોષના તરીકા પ્રમાણે જરૂર કરાવવી, તથા દરેક ક્રિયા વખતે ખેશીઓએ સામેલ થઇ તે વખતે પોતાના વહાલાં ગુજરનારની પવિત્ર યાદ પોતાના મનમાં કરી તેઓ માટે ઘટતી દુવા ગુજારવી; કારણ કે વહાલાંઓની ખરાં જીગરની બંદગી ગુજરનારને ઘણી રાહત આપે છે. ગુજરવા માટેની જરૂરી ક્રિયાઓ વિષે હવે પછી ખુલાસો કરવામાં આવ્યો છે. અત્રે ફક્ત એક ખાસ ચેતવણી આપવાની જરૂર જણાય છે કે મીઠાઇ મેવાના મિષ્ટાનો માત્ર દેખાદેખીથી વહેંચવામાં આવે છે. આપણા અષોષના પવિત્ર ધર્મની સાથે એવા ખોટા અને ઘણી વેળાએ કરજમાં દુઆડનાર ખર્ચો જરા પણ સંબંધ નથી. એવી શીશ્યારીથી આપણી ખુલ્લું ધર્મક્રિયાઓને ખોટી રીતે વગોવનારાઓને બહાનું મળે છે. માટે દરેક જરથોસ્તિ નર નારીની ગંભીર ફરજ એ છે પવિત્ર માથવાણીના ભણતરો અને જરૂરી ક્રિયાઓ જેમની સમજ અત્રે આપી છે, તે બહુજ ભક્તિ હેતુ અને ખંતથી ભણાવીને ધર્મને માફું લગાડનાર મિષ્ટાનોના ખોટા ખર્ચો સદંતર બંધ કરી દેવા.

૫. ગુજરનારને માટે હુરગેજ શોક તથા વિલાપ કરવો નહીં, પણ તેને માટે ભલા વિચારો કરી તેને મદદ પોહોંચાડવી. એટલા માટે જો બને તો દરરોજ થોડી મીનીટ આપણા વહાલાં ગુજરનાર આપણી પાસેજ છે, એવો ખ્યાલ કરીને તેને માટે ખરાં જીગરથી તથા પુર ભક્તિભાવથી જોશબેર એવી ભલી દુવા ગુજારવી, કે તેનું પવિત્ર રૂહ જ્યાંખી હોય ત્યાં હમેશાં ખુશાલ રહે, તથા તેની આસપાસ સદા શાંતી તથા સુખ પંચરાયલાં

રહે, તથા તેનો માર્ગ પ્રકાશિત બેહેસ્તના ઉંચા તબક્કા ભણી આમલ ને આગલ કપાતો નળ, તથા તેનું આ દુનિયાં ભણી કાંઈ પણ ખેંચાણુ હોય તે તુટી નળ, અને તેની ખાકી દુનિયાંની સધલી વલાણુ ફેરવાઈ જઈને બેહેસ્તનું ઉત્તમ સુખ પામવાને, તે પોતે મીનોઈ જેહાંનમાં આગલ ને આગલ વધે. એ પ્રમાણે ખગ ભકિતભાવથી, જોશબર લાગણીઓ સાથે જે વિચાર આપણે કરીશું, તેનાથી એક ધણેજ મળ્યુન વિચાર-આકાર ઉભો થશે અને આપણાં વહાલાંને તે આકાર એક આનંદ આપતો મદદગાર થઈ પડશે, અને તેથી ભલી તથા શાંત ધ્વનીઓથી તેની આસપાસ ખુશાલી પંથરાશે, કે જેથી આપણું વહાલું આનંદમય થવા ઉપરાંત મીનોઈ દુનિયાંમાંથી આશીશનો વલતો પ્રવાહ આપણી ભણી મોકલશે, કે જેની અણદીઠ અસર, આપણા મન ઉપર થશે. આપણાં વહાલાંને ખોદવાથી જે દુઃખ ઉત્પન્ન થયું છે તેની અસરને તોડી નાંખશે, આપણામાં શાંતી તથા ધીરજ આવતી જશે અને આપણે જાણે આપણાં વહાલાંને ખોલું નથી, પણ તે જાણ આપણી આગલ હોય, તેમ આપણને પણ સુખ તથા શાંતી મલતી જશે. એ પ્રમાણે વળતી અણદીઠ મદદ આપણને પણ મલતી જશે. તેટલા માટે આપણ જીવતાંઓની ફરજ છે કે, આપણાં વહાલાં ગુજર પામેલાંઓને, એ પ્રમાણે યાદ કરીને તેઓને આપણાથી બને તેટલી મદદ પુગાડીને આપણી તેઓ તરફની એક ફરજ અદા કરવાની કીમતી તક હાથ ધરવી. એથી આપણા વહાલાંઓને તેમજ આપણને બંનેને ફાયદો થાય છે અને મોતનો કારી જખમ સેહેજમાં રૂખાય છે.

૬. જે આપણે ખરેખર આપણા વહાલાંઓને આ દુનિયાંના ખેંચાણુથી વેગળાં રાખવા માંગતા હોઈએ તથા તેમનું જાન બેહેસ્તના ઉંચા તબક્કા ભણી જઈ તેનું ઉત્તમ સુખ ચાખે એવી ખાહેશ રાખતાં હોઈએ—અને ખરેખર તો તેમજ થવું જોઈએ—તો માહેતમ તથા જરૂરી કરવાને બદલે જાંતપણે આપણી દુવા તેમની તરફ મોકલવી. તેઓની નહયતે આપણે જે ખોરાક અર્પણ કરીએ છીએ, તે હમેશાં ધણો સાદો, સ્વચ્છ તથા સુતરો હોવો જોઈએ, અને તે મધે માંસ તથા દારૂ વગેરે દરજી શક્તિઓને ખેંચનારી તથા વિશદઓને ખુશ કરનારી અપવિત્ર ચીજો મુકવી ન જોઈએ.

૭. આપણાં વહાલાં ગુજરનારનું કોઈ નજદીકનું ખેશી યા ફરજંદ આફતમાં યા મુસીબતમાં આવી ગયું હોય તથા લાંચારી યા મુફલેસીમાં ગીરફતાર થયું હોય, તો આપણી હમેશની ફરજ મુજબ, તેમજ આપણુ:

વહાલાં ગુજરનારની ખુશ્નુદીને માટે, આપણાથી અને તેટલી ઘટતી મદદ કરવા કદી પણ પછાત રહેવું નહીં. પણ દીલોજનથી એ મુશ્કેલી ટાળવાને માટે, અને તો ધણો નહીં તો થોડો પણ જાતી-ભોગ આપી, તેની મુશ્કેલી ટાળવાની પવિત્ર ફરજ જરૂર બળવવી જોઈએ. તેના બદલામાં જે ભલી દુવાઓ તથા આશીર્વાદો વળતા પ્રવાહો તે લાચાર તરફથી મલશે, તેનાથી ઉપજતો આનંદ ખરેખર ઉત્તમ સુખ આપ્યા વીના રહેશે નહીં. તેટલા માટે આ પ્રમાણેની મુશ્કેલીની હાલત જે ધણું કુટુંબોમાં મરણથી આવી પડે છે, તેનું નીવારણ કરવાને તે કુટુંબના દરેક શક્તિવાળા ભાઈબંધો પોતાની પવિત્ર ફરજ અદા કરવાને સેહેજ પણ ઢીલ કરવી ન જોઈએ, પણ તેને અને તેમ જલદીથી અમલમાં મેલી, સધલે સુખ તથા શાંતી પાંચરવી જોઈએ, તેમ કરતાં તે પોતાના પવિત્ર ધર્મમાં કહેલાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ શીક્ષણ—ઉશ્તા અઘ્લાધ યઘ્લાધ ઉશ્તા કઘ્લાધ ચીત્, યાને સુખ તેને જેનાથી સુખ કાઢતેખી, પ્રમાણે ચાલેલો કહેવાશે—અને ત્યારેજ તેને ખરું સુખ પ્રાપ્ત થશે તથા ખરો આનંદ આપવાને તે નસીબવંત થશે.

આ પ્રમાણેની થોડીક અદના સુચનાઓ દરેક વાંચનાર માટે જ્ઞાન રજુ કરવાની જે ખાસ નેમ છે તે એજ, કે મોત વિષે થોડુંક ખરું જ્ઞાન આપણા ભાઈબંધોમાં ફેલાય, કે જેથી અજ્ઞાન મનની ધણીક ગેર-સમજૂતીઓ દુર થાય અને ખરે ભાર્ગે ચાલવાને દરેકને બની આવે, તથા તેની આકૃત તથા મુશ્કેલીમાં આ અદના લખાણથી કાંઈક ધીરજ તથા શાંતી મલે.

ન્યાયાનો તરફની ફરજ.

માનવિની અનેક ફરજોમાં, પોતાના ન્યાયાનો તરફની ફરજ અગત્યનો ભાગ બજવે છે. દરેક માણસ એક તરફથી પોતાના વડવાઓ તથા બીજી તરફથી પોતાની ઔલાદ સાથે જોડાયેલો છે. પોતાની આગળ જનારા ન્યાયાનો તથા પોતાની પાછળ આવનારી ઔલાદ વચ્ચેની જગ્યા તે પોતે રોકે છે. અને તેણે સમજવું જોઈએ કે પાયરી દર પાયરી ઉતરી આવતી ઔલાદની સાંકળમાં, તે પોતે એક કડી છે. અને તેની ફરજ છે કે પોતાના ન્યાયાનો તરફથી જે જે તેને મળ્યું છે, તેનું કરજ પોતાની ઔલાદ તરફ અદા કરવું. દરેક શખ્સના ન્યાયાનો હુકમ કરી ગયા છે કે ‘હમે તરફથી તને જેખી મળ્યું હોય તે હમારી વતી તારી ઔલાદને આપી, હમારી તરફનું તારું કરજ ભરપાઈ કરી આપજે.’ કોઈ પણ શખ્સે ત્યારે જો પોતાના ન્યાયાનો તરફનું કરજ અદા કરવાની પોતાની ફરજ બળવવી

હોય તો તેઓ તરફથી તેને શું શું મળ્યું છે તે ઉપર તેણે નજર ફેંકવી જોઈએ. માનવિને પોતાનું શરીર તેના ન્યાગાનો તરફથી મળ્યું છે, કે, જેમણે તેને જન્મ આપ્યો છે, અને એ કરજ અદા કરવા તેણે પરણેલી જીંદગી ગુજારી, પોતાની પછી આવનારા જીવોને વાસો કરવાને સાહે, શરીર પુરું પાડી આપવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે જોતાં લગ્નના પવિત્ર ગાંઠમાં જોડાવાની તથા કુટુંબની વૃદ્ધિ કરવાની માનવિની એક ખાસ ફરજ થઈ પડે છે. આપણા માખાપોએ તથા ખીજ વડવાઓએ આપણને ઉછેરવા તથા કેળવવાને તન મન અને ધનનો ભોગ આપ્યો હતો. અને તે કરજ ભરપાઈ કરવા સાહે, આપણે આપણા અગ્ન્યાઓને ઉછેરવા તથા કેળવવાને મહેનત તથા ખર્ચ કરી, આપણી ફરજ બજાવવી જોઈએ. ખાસ કરી જેઓ પવિત્ર જીંદગી ગુજારતા હોય તેમને સજવાર છે, કે લગ્નના પવિત્ર ગાંઠથી જોડાઈ, નવા મીનોષમાંથી ઉતરી આવતા સારા જીવોને, લાયક શરીરો પુરાં પાડવાનું સાધન થઈ પડવું. અહીં પરણવાનો ખુલ્લું બેઠું આપણી આગલ જાહેર થાય છે. અને પારસી કેમે જે પોતાના બાપદાદાઓ તરફની ફરજ પાળવી હોય, તો તેમણે હાલમાં જે કુંવારાપણું વધી ગયું છે, તે દુર કરવું ઘટારત છે. અને પરણવાનો જે ડર લાગે છે તે ડરને પેદા કરનારા મોજલા ખોટા ખર્ચોથી દુર રહેવું, કે જેથી પરણેલી જીંદગી ભારી અંત બોજસમાન થઈ પડે નહીં. માટે જેમ બને તેમ સાદી, સુતરી, કરકસરવારી જીંદગી ગુજારવી કે જેથી પરણેલી જીંદગીનો બોજો કમી થાય અને તે આવકારદાયક થઈ પડી, પહેડી દર પહેડી જન્મ લેતાં જીવોનો અટકાવ નહીં થતાં ચાલુ વંશપરંપરા કાયમ રહે.

ખીજ એક મોટી બેટ જે આપણને આપણા ન્યાગાનો તરફથી મળી છે, તે વિદ્યાની છે. આપણી આગળ જે પહેડીઓ થઈ ગઈ છે, તેવોએ ધણીક વરસ સુધી અવલોકન કરી, અભ્યાસ કરી, મનન કરી અનેક જાતની અથાગ મહેનતો કરી, સંજીના કાયદાઓ વિષે જે જ્ઞાન સંપાદન કયું હતું, તે અમુલ્ય વારસો હાલ આપણને સુક્ત મળ્યો છે. અને એ સંબંધમાં આપણી દરેક જણની ફરજ છે કે એ કીમતી વારસાનો ધટો ઉપયોગ કરવો. આપણે આ સુક્ત મળેલી વિદ્યાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ એટલુંજ નહીં, પણ મહેનત કરીને તે વિદ્યાને ફેલાવવી જોઈએ અને બની શકે તો તે વિદ્યામાં આપણે પોતાનો અદના હીરસો આપવાની તજવીજ કરવી જોઈએ, કે જેથી આપણી પછી આવનારી

ઓભાદને આપણને મળેલા વિદ્યારૂપી વારસામાં કાંઈક વધારો કરી આપી જઈએ.

વિદ્યા અભ્યાસ તથા શૌધ આપણા ન્યાયાનો તરફની ફરજોમાંની એક અતિ અગતની ફરજ છે. કારણ કે વિદ્યા તથા જ્ઞાનની ઉપર માણુ- સના રવાનની વૃદ્ધિ તથા સુખનો મોટો આધાર રહેલો છે. આપણા ન્યાયાનોના સદગુણો તેમણે કરેલાં ઉત્તમ કાર્યો વિગેરેની યાદ આપણને તેવા સદગુણો સંપાદન કરવા તથા તેવાંજ કાર્યો કરવાને ઉત્તમ દાખલો પુરો પાડી ઉલટ આપી છે. અને તેથી તેમની યાદ સાથે તેમના ઉચ્ચ પ્રકારના સદગુણો તથા તેમણે કરેલાં નેક કાર્યોનું સ્મરણ કરવાની આપણી ફરજ છે.

ન્યાયાનો તરફની ફરજો બરાબર બજાવવાની તથા તે અંતઃકરણથી પાળવાનો પ્રયત્ન કરવાથી આ રીતે જોતાં દરેક માનવિને અનેક પ્રકારના ફાયદાઓ થયા વિના રહેશે નહીં.

જેઓ પોતાની ફરજ બજાવે છે તેઓ ફરજોમાં રોકાયેલા રહીને, નિયમિત પાક જીંદગી ભોગવી શકે છે. આજસાધ આવે ત્યારે ‘એ મારી ફરજ છે’ એમ ખ્યાલ કરીને તેને દુર કરીને દરેક નબળાઈને તેઓ જીતી શકશે, આવી રીતે આખી જીંદગીમાં જે માણસ ફરજોના હેતુ ધ્યાનમાં રાખી તે મુજબ ચાલે છે, તેને માટે જમારે હંમેશાંગીના મિનારા ઉપર આ ફાની જીહાંમાંથી કુચ કરી જવાના સમયનો ઘંટ વાગે છે, ત્યારે અશો ફરેસ્તાઓના માયાલુ હાથો મોતને પેલે કિનારે આવ-કાર દેવાને તૈયાર રહે છે કે, “એટા તું લલે આવઃ તારું કાર્ય ખલાસ થયું છે, તે તારી પ્રજા ખુબીથી બજાવી છે, તારી આસાવશ ભોગવ!

જરથોશ્તી ગુજર પામેલાંઓ માટે જરૂરી મરણ ક્રિયાઓ.

આપણાં ગુજરેલાંઓની પાછળ કષ્ટ અને કેટલી ધરમ-ક્રિયાઓ કરાવવાની જરૂર છે અને તે જરૂરી ક્રિયાઓમાં કષ્ટ અને કેટલી ચીજો વાપરવાની ખાસ અગત્ય છે તે વિષે અનેકવાર આપણી કોમમાં પુછપરછ થયા કરે છે. દરેક જરથોશ્તી-તવંગર, મધ્યમ વર્ગનાં યા ગરીબ-પોતાના ગુજર પામેલાં વાહાલાંઓને માટે આપણાં પાક મઝદબો

ફરમાવેલી ક્રિયાઓ કરાવવાને આતુર હોય છે એ વાત સર્વે કોષને જાણીતી છે; પરંતુ જે ક્રિયાઓ ખાસ જરૂરી છે તે ઉપરાંત બીજી ઘણી ક્રિયાઓ હાલમાં થતી રહે છે, અને જરૂરી ક્રિયાઓમાં પણ મિઠાઇ વગેરેની ખરચાણ ચીજો વાપરવાનો રેવાજ પડી ગયો છે, તેથી ક્રિયાઓના ખરચો વધી પડ્યા છે અને ગુજરેલાંઓની પાછળની ધરમ-ક્રિયાઓનો બોજો-ગરીબોને તો શું પણ મધ્યમ વર્ગનાઓ માટે પણ ભારી પડવા લાગ્યો છે. પેહલા ચાર દહાડાનો ખરચ રૂ. ૪૦૦) સુધી થવા જાય અને આખાં વરસનો ખરચ ૧,૫૦૦ રૂપિયાની નજીકમાં જાય તો તે ખીના ખરેજ હેજતાવનારી છે. આવા સંજોગોમાં બે પરિણામો આવવાનો ભય છે:—એક તો આ કે વધેલા ખરચોને લીધે, પોતાની ઘણી મરજી છતાં, જરૂરી ક્રિયાઓ પણ છોડી દેવાની ફરજ પડે, અને એમ થવે રફતે રફતે તે ક્રિયાઓ ઉપરની આસ્થા ઓછી થાય; અને બીજું આ કે ગુજરેલાંઓ તરફની ફરજ જાળવવાના નેક હેતુથી અને તે ફરજ જાળવવા માટે કાંઈપણ ભોગ આપવાની લાગણીને લીધે ગુંજસ ઉપરાંત ખરચ કરવો પડે અને જીવતાંઓને માથે કરજના બોજ નહી જાય. શુકર ખોદાના કે ધરમ-ક્રિયાઓ ઉપરની જરૂરોસ્તી-ઓની આસ્થા એવી મજબુત છે અને ગુજરેલાંઓ તરફની ફરજ ધરમ-ક્રિયાઓ મારફતે જાળવવાનો ખ્યાલ જરૂરોસ્તીઓના જીરોમાં એવો તો મજબૂત છે જડ ધાલી બેઠેલો છે કે કાંઈબી કરી, પૈસા સંબંધી અગવડો વેડી, કરજ વટીક કરીને, ગુજરેલાંઓ પાછળની ક્રિયા કરાવવામાં આવે છે; એટલે જરૂરી ક્રિયાઓ પણ બંધ થાય અને તે ઉપરની આસ્થા ઉડી જાય એવી કમનસીબી બનવા ભોગ નથી. એવી હાલત ઉપર આપણે આવી પડ્યે તેના કરતાં જીવતાંઓ પોતાના ધરમ તરફની શીદાગીરીને ખાતર તથા ગુજરેલાંઓ તરફના ચાહને ખાતર કરજનો બોજો પણ ખમી જતી ભોગ આપી તે ક્રિયાઓ કરાવતાં રહે એ વાત જે કે બેહતર છે, છતાં ધાર્મિક ફરજને ખાતર કરજના બોજમાં ઉતરવું એ પણ કોમને નુકસાનકારક અને ધરમની નજરે જોતાં પણ ઇચ્છવાભોગ નથી એ ખીના ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ છે. આપણાં અસલી ઇરાની વચનોમાં એક વચન આ છે કે “આરેહ તોખસાઇ, અચારેહ ખુરસંદી” એટલે “અને તેટલી કોશેશ કરવી, પણ નાચારી હોય તો સંતોશ પકડવો.” કરજ કરીને ધરમ-ક્રિયા કરાવવી વાજબી કહેવાય નહીં. ત્યારે સવાલ ઉભો થાય છે કે આ મુશ્કેલીઓનો ઇલાજ શું? એનો જવાબ વાળવા પેહલાં આ વાત યાદ રાખવાની છે કે જે મુશ્કેલીઓ ઉપર વર્ણવી છે તે થોડાં વરસ થયાજ

ઉભી થઇ છે, અને તેના કારણે ચાલુ મોઢવારી, મોઢેદાની સંખ્યાનો ઘટાડો, ગોરાણીઓ અને પારસી ચાકરોનાં વધતાં જતાં દામો, તેમજ ક્રિયાઓની વધી ગયેલી સંખ્યા છે.

૨. ઉપલા સંખ્યોસર જરથોસ્તીઓની ધાર્મિક લાગણીને સંતોષ આપવા કાળે અગત્યું થઇ પડ્યું છે કે આપણાં ધરમની કેતાઓ તથા ચાલુ રેવાજ પ્રમાણે, તેમજ આપણાં દરતુરો અને વિદ્વાનોના મત પ્રમાણે, ગુજરેલાંઓ માટે કઇ અને ફેટલી ક્રિયાઓ ખાસ જરૂરની છે અને તે દરેક ક્રિયા પાછળ ફેટલો ખર્ચ કરવો તદ્દનજ જરૂરનો છે તે વાત ખાતરીપૂર્વક કરીને બાહર પાડવી. એમ થવે જરથોસ્તી ભાઇઓ તથા બેહનોને માલમ પડશે કે અમુક ક્રિયાઓ જે આપણે ગુજરેલાંઓ માટે કરાવીશું તો આપણે આપણી ધાર્મિક ફરજ બજાવેલી ગણાશે, અને વળી જરૂરી ક્રિયાઓ કરાવવે પોતાનાં વાહાલાં મરહુમો તરફની ફરજ બજાવવામાં તેઓ પછાત પડ્યાં છે એવો ડંખ તેમનાં અંતઃકરણને લાગશે નહીં. જરૂરી ક્રિયાઓ ઉપરાંત બીજી ક્રિયાઓ જ્યારે સૌ કોઇની ગુંબસ અને મુનસશી ઉપર છે ત્યારે જે ક્રિયાઓ ખાસ જરૂરની છે તે કરાવવાની જીવતાંઓની પવિત્ર ફરજ છે અને તે ફરજ બજાવવામાં પછાત પડવાને કોઇથી જરથોસ્તી રાજી થશે નહીં.

૩. આ કારણોને લીધે જરથોસ્તી હમ-દીનોની ધાર્મિક લાગણી તેમજ મરહુમો તરફની મોહબતને આંચકી ન લાગે અને તેઓ તરફની ફરજ બજાવવામાં પછાત પડવાની મુઝવન ન થાય તેવો માર્ગ દેખાડવાની ધાર્મિક મંડળોની ફરજ છે. આ ફરજ અદા કરવાના હેતુથી મુ'અમ્મની જરથોસ્તી જશન કમિટીએ દરતુરો તેમજ વિદ્વાનોના અભિપ્રાયો મંગાવ્યા છે અને તે અભિપ્રાયો તેમજ દીની કેતાઓ વગેરેનો અભ્યાસ કરવા પછી નીચલાં અનુમાન ઉપર તે આવી છે, જે જાહેર કરવાની તે જરૂર પીછાને છે.

મોઢેદા પાસે કરાવવાની જરૂરી ક્રિયાઓ.

૪. આ વાત ધણી સંતોષકારક છે કે જરૂરી ક્રિયાઓ બાબે ઝાળે મતફેર દેખાતો નથી, અને સેહજ મતફેરી બાદ કરતાં મોઢેદાજ કરી શકે એવી ક્રિયાઓ મધેની નીચલી ક્રિયાઓ ગુજરેલાંઓ પાછળ કરવાની ખાસ અગત્ય છે એમ નજદીક એકમતે ધર્મ-શાસ્ત્રો તેમજ અભિપ્રાયો જાહેર કરે છે:—

- (૧) પાચદસ્તની આગમજ મરહુમના શરીરને જ્યાં રાખ્યું હોય ત્યાં ગેહ-સારણીની ક્રિયા.
- (૨) પાચદસ્તે મોખેદોની એક જોડ.
- (૩) યુજરવા પછી ત્રણ દહાડા સુધી સરોશની ઇજરને ત્રણ, અગિયારીમાં.
- (૪) યુજરવા પછી ત્રણ દહાડા સુધી સરોશની બાજ દર ગેહમાં.
- (૫) યુજરવા પછી ત્રણ રાત અધવિસૂય્રેમ ગેહમાં સરોશનો કરદો.
- (૬) ત્રીજે દહાડે ઉજરન ગેહમાં ઉડમણાંની ક્રિયા, (ચાર મોખેદો).
- (૭) ત્રીજે દહાડે ઉશહેન ગેહમાં ચાર બાજ:—રસ્ને-આશતાદ, મીતો રામ, સરોશ તથા અરદાક્રવણી (અરદાક્રવણી બાજ સાથે સીઆવ ઇજવવો).
- (૮) ચાહરમની બામદાદે દહમ યજદતું આફરીનગાન.
- (૯) ચાહરમને દહાડે એક ઇજરને (અરદાક્રવણી), આફરીનગાન, બાજ, અને બપોરે તથા સાંજે સતુમ.
- (૧૦) દશમાંતે દહાડે એક ઇજરને, આફરીનગાન, બાજ, બે વાર સતુમ.
- (૧૧) દોસીને દહાડે (૩૦ મે દહાડે) સીરોજની ઇજરને, બાજ સીઆવ સાથે, આફરીનગાન, અને બે વાર સતુમ.
- (૧૨) માસીસાના ખરા દહાડાના દિવસે (૩૧ મે દહાડે) ઇજરને, આફરીનગાન, બાજ, અને બે સતુમ.
- (૧૩) પહેલે વરસ, દર મહીને આફરીનગાન, બાજ, તથા બે વાર સતુમ.
- (૧૪) વરસીની એક દહાડો આગમજ (૩૬૫ મે દહાડે) સીરોજની ઇજરને, આફરીનગાન, બાજ, અને બે વાર સતુમ.
- (૧૫) વરસીને દહાડે (૩૬૬ મે દહાડે) એક ઇજરને, બાજ સીઆવ સાથે, આફરીનગાન, અને બે વાર સતુમ.

(૧૬) દર વરસે રોજગાર:—આફરીનગાન, બાજ, અને બે વાર સતુમ (ધરાનમાં ત્રીસ વરસ સુધી બાજ કરવાનો રેવાજ છે. દરેકની ગુંબસ પ્રમાણે અને તેટલાં વરસ કરવી).

(૧૭) દર વરસે ફરવરદેગાન (મુકતાદ) ના દહાડા ઉપર દરરોજ આફરીનગાન (એક મોખેદ) બાજ તથા બે વાર સતુમ.

મોખેદો પાસે કરાવવાની જરૂરી ક્રિયાઓમાં વાપરવાની જરૂરી ચીજો.

૫. ઉપર જણાવેલી જરૂરી ક્રિયાઓમાં કદા અને કેટલી ચીજોની ખાસ જરૂર છે તે હવે જણાવીશું.

(૧) આફરીનગાન માટે:—

સ્વચ્છ પાણી, દુધ, શરબત, ફૂલ, ફુટ, (એક દાડમ या બીજાં કોઈ કુટતું એક નંગ પુરતું છે), સુકકેા મેવો.

(૨) બાજને માટે:—

ચાર દરન. ખજુર, દાડમ या દરાખ, ધી, પાણી, (સરોશની બાજને માટે ચારને બદલે છ દરન).

(૩) ઇજરને માટે:—

દરન એક, ચીટયાં આંદ.

(૪) સીરોબની બાજને માટે:—

તેત્રીસ મિઠાં ટાંકળાં या રોટી (ચપટાંની ખાસ જરૂર નથી).

ચાર મોટા દરન, ખજુર, દાડમ या દરાખ, ધી, પાણી.

નોટ:—એની સાથે અરદાક્રવશનાં ચાર તથા સરોશનાં છ મળી બીજા દશ દરન.

(૫) સતુમ માટે —

ઘરમાં હમેશાં રંધાતું હોય તેવું સાદું ખાણું.

૬. આ ઉપરથી જણાશે કે મોખેદોજ કરી શકે એવી, જરૂરી મરજી ક્રિયાઓ માટે ખાસ જરૂરની ચીજો ઉપર ઘણા થોડા ખર્ચ લાગવો જોઈએ, તેને બદલે ઘણી ઘણી અને જાત જાતની મિઠાઈઓ તથા પકવાનો વગેરે, બનાવવાથી તેમાં નાહકનો વધારો થાય છે—જેમ કરવાની કશી પણ જરૂર નથી.

મોબિલ પાસે કરાવવાની જરૂરી ક્રિયાઓ પાછળના ખર્ચનો અડસટો.

હપર જીલ્લાવેલી જરૂરી ક્રિયાઓ પાછળ પેહેલાં વરસની ક્રિયાઓના ખર્ચનો હાલનો અડસટો. મુ'ખ્ય મધે નીચે મુજબ થાય છે. અલબત્તાં વખત, સ્થળ અને સંલેગો પ્રમાણે આ અડસટામાં ફરક પડવો જોઈએ.

નં.૦	ક્રિયાનું નામ.	મોબિલ પાસે દાખ.	ક્રિયામાં વપરાતી ચીજોનો ખર્ચ	મુખડ લોખાન.
		રૂ. આ.	રૂ. આ.	
૧	ગેહ-સારણું (બે મોબિલ).	૧-૦		
૨	પાયદસ્તો (મોબિલની એક જોડ).	૪-૦		
૩ તથા ૪	સરોશની ઇજરને તણુ તથા ગેહ ગેહની સરોશની ખાજ.	૧૫-૦	દરન વગેરે ૨-૦	(પહેલાં ૪ દીવસનું.)
૫	સરોશનો તણુ રાતનો કરો (બે મોબિલ).	૧-૦	ફૂલ ૦-૪	
૬	હકમણીની ક્રિયા, ધુપ સારણા સાથે (ચાર મોબિલ).	૧૦-૦	{ ફૂલ વગેરે ૧-૦ સરોશ ૧ ૧-૦	મુખડ શેર ૨૦, રૂ. ૧૦.
૭	કરોળ ગેહની ચાર ખાજ.	૨-૦	{ દરન વગેરે ૭-૦ સીઆવ ૨૦-૦ કુરતીના ૦-૮	
૮	ચાહરમની ખામદાદનું દહમ ચજવનું આફરીનગાન (બે મોબિલ)...	૨-૦		લોખાન શેર ૧, રૂ. ૧.
૯	ચાહરમની અરદાકવધની ચજવન.	૪-૦		
૧૦	ચાહરમનું આફરીનગાન, ખાજ, સતુમ (બે મોબિલ).	૩-૮	૩-૦	
૧૧	દશમાને દીવસે ઇજરને, આફરીનગાન ખાજ, સતુમ (બે મોબિલ)...	૭-૮	૩-૮	મુખડ, લોખાન સાથે.
૧૨	સીરોલની ઇજરને, આફરીનગાન, ખાજ, સતુમ.	૬-૮	{ ૧૫-૦ સીઆવ, કુરતીના ૨૦-૦	મુખડ, લોખાન સાથે.
૧૩	ખરા દહાડાને દીવસે ઇજરને, આફરીનગાન, ખાજ, સતુમ (બે મોબિલ).	૭-૮	૩-૮	મુખડ, લોખાન સાથે.
૧૪	પેહલાં વરસમાં દર મહિને આફરીનગાન, ખાજ, સતુમ (૧૦ મહીના સુધી એક મોબિલ).	૨૫-૦	૩૫-૦	"
૧૫	વરસીને દહાડે સીરોલની ઇજરને, આફરીનગાન, ખાજ, સતુમ (બે મોબિલ).	૬-૮	૧૫-૦	"
૧૬	ખરા દહાડાને દીવસે ઇજરને, આફરીનગાન, ખાજ, સતુમ (બે મોબિલ).	૭-૮	{ ૩-૮ સીઆવ, કુરતીના ૨૦-૦	"
*૧૭	મુકતાદના દહાડાઓમાં દરરોજ અગ્યારી, ચા આતશ-ગેહરામમાં આફરીનગાન, ખાજ, સતુમ (એક મોબિલ).	૪૫-૦	૪૫-૦	મુખડ, લોખાન તથા ખરાં સાથે.
	" " " " " ૧૦ દીવસનો ખર્ચ...	૭૦-૦	૬૬-૦	
	(જો ધરે મુકતાદ હોય તો વધારે ખર્ચ થાય)		{ (ખલકાના સીઆવ, કુરતીના) ૧૦-૦	
	જુમલો— ૧૦ દીવસનાં મુકતાદ સાથે...	૧૬૪-૦	૨૦૫-૪	રૂ. ૧૧
	૧૮ દીવસનાં મુકતાદ સાથે...	૧૮૬-૦	૨૨૬-૪	રૂ. ૧૧
	કુલ જુમલો પેહલાં વરસની ક્રિયાઓના ખર્ચનો			
	૧૦ દીવસનાં મુકતાદ સાથે...	રૂ. ૩૮૦-૪		
	૧૮ દીવસનાં મુકતાદ સાથે...	રૂ. ૪૨૬-૪		

[* નોંધ:—કામને મોટા ભાગ ૧૮ દહાડા અને કેટલાક સાહેબો ૧૦ દહાડા મુકતાદની ક્રિયાઓ કરે છે.]

૭. ઉપલી ક્રિયાઓ ઉપરાંત મરણ પછીના પેહલા ત્રણ દહાડાં ગેહ ગેહની ફરજ્યાત જો સગાંઓ યા દોસ્તોથી ન બને તો બે મોબેદ સાહેબો પાસે કરાવવી જોઈએ છે.

૮. પેહલાં વરસનો ખરચ આ પ્રમાણે ગણતાં ૧૦ દીવસના મુકતાદ સાથે રૂ. ૩૮૦-૪ અને ૧૮ દીવસના મુકતાદ સાથે રૂ. ૪૨૬-૪ થવો જોઈએ છે. એ રકમોમાં સીઆવ ચારનો ખરચ આવે છે, તે મધેથી ઉકમણાનો સીઆવ મોબેદ સાહેબને આપતાં ત્રણ સીઆવ રૂ. ૫૦) ની કિંમતના ધરમાળ વપરાસ માટે રહે છે તે બીના ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

મોબેદો પાસે કરાવવાની જરૂરી ક્રિયાઓ શિવાયની બીજી ક્રિયાઓ તથા બજાતરો.

૯. ઉપર જણાવેલી જરૂરી ક્રિયાઓ ઉપરાંત ઘણીએક ક્રિયાઓ તથા ખરચો થાય છે તે ૧૫થે કેટલોક ખોલાસો કરવાની જરૂર છે.

૧૦. જરથોસ્તી ધરમ-ક્રિયાઓ અશોધનો તથા આબાદીનો વધારો કરનારી છે, એટલે જોઓની ગુંજસ તથા મરજી હોય તેઓ જો વધુ ક્રિયાઓ કરાવે તો તે સાંમે વાંધો ઉઠાવી શકાતો નથી—બલકે તે સવાબનું કામ છે, પણ હાલ આપણે જરૂરી ક્રિયાઓ વિષેજ વિચાર ચલાવીએ છીએ એ બાબત ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

૧૧. ઉપલી ક્રિયાઓ જે મોબેદ સાહેબો પાસે કરાવવાની છે તે ઉપરાંત મરનારના ખેશીઓએ તથા મિત્રોએ પણ મરહુમની નૈયતે પેહલા ત્રણ દહાડા સુધી દર ગેહમાં ફરજ્યાત ગુજરવા પછી પતેત રવાનની તેમજ રાતના સરોશ યસ્ત (વડી) બજાવી જોઈએ છે. જો ખેશીઓ અથવા મિત્રો ગેહ ગેહનું આ બજાતર નહોં કરે તો બે મોબેદ સાહેબો પાસે કરાવવું જોઈએ છે.

૧૨. મરહુમનું શરીર ધરમાં હોય ત્યાં વેર દીવસ અને રાત—અને કેટલીક વેળાએ ત્રણ દીવસ અને રાત—ચાલુ, મોબેદો પાસે બજાવવામાં આવે છે તે વિષેનું ફરમાન કોઇ જગ્યાએ મળતું નથી. વળી તે વિષેનો ચાલુ રેવાજ પણ એક સરખો નથી. આજથી પચીસ વરસ ઉપર નવસારીમાં મરહુમના શરીરને સચકી મુક્યા પછી ત્યાં આતશ રાશન રાખી ખેશાવંદો પતેત, વગેરે જંદ અવસ્તા બજાતાં હતાં. હાલ એક મોબેદ મરહુમનું શરીર ધરમાં હોય તેટલોજ વખત બજાવે છે.

ઉદવાડામાં શરીર ધરમાં હોય તેટલોજ વખત મોખેદો બહુ છે, જ્યારે મુંબઈ, પુના, સુરત વગેરે જગ્યાઓએ ધણીક વેળા ત્રણ દહાડા અને રાત મોખેદો પાસ બહુતર કરાવવામાં આવે છે. મુંબઈમાં મોખેદોને ત્યાં તો ફક્ત મરદુમનું શરીર ધરમાં હોય તેટલોજ વખત બહુવાનો ચાલ છે. આ બાબતમાં મોખેદો રોકવાથી મોટો ખરચ થાય છે. મરદુમના શરીરની આગળ માથાના કલામો બહુવા ફાયદાકારક છે અને તેની તરફેણમાં કેટલાક અભિપ્રાયો મળ્યા છે, પણ તે કાંઈ ખાસ મોખેદો પાસેજ લજ્જાવવાની જરૂર નથી. મરનારના ખેશીઓ યા મિત્રો-બાનુઓ તેમજ ગૃહસ્થો-થોડા થોડા વખત બેસી ગેહુને અનુસરતાં અવસ્તાના લજ્જાતરે ખરાં જીગરથી લેણું તો તે પુરતું છે. આ બાબતમાં ખાસ મોખેદો રોકવાની જરૂર નથી.

૧૩. મરદુમના શરીરના માથાં આગળ ત્રણ કદમ દુરથી અને અવલ-મંજલ પોંદ્યાડયા પછી તે જગ્યાએ ત્રણ દહાડા સુધી ચેરાગ અથવા આતશ રોશન રાખવાનું તથા ખુશખો બાળવાનું કેટલીક કેતાબોમાં કહ્યું છે, તેમજ કેટલાક અભિપ્રાયો પણ તેની તરફેણમાં મળ્યા છે. મરનારનું રવાન, કે જે આપણા ધર્મ-શાસ્ત્રોમાં કલ્પા પ્રમાણે મરનારના શરીરને જે જગ્યાએ સચકાર કરી મુકયું હોય ત્યાં ત્રણ દહાડા અને રાત રહે છે, તેની રાહત માટે તેમજ જીવતાંઓની સુખ-શાંતી માટે આ કરવું ઇચ્છવાન્નેજ છે અને તે કરવાની મજબુત બલામણુ થઈ શકે છે.

૧૪. સાંજના ઉઠમણા માટે વજરકરદે દીની નામની કેતાબમાં તેમજ રેવાયતમાં શાહદતો મળે છે, તેવી કોઈ શાહદત પાછળી રાતના ઉઠમણા માટે મળતી નથી. પણ કેટલાક વજનદાર અભિપ્રાયો તેની તરફેણમાં જશન કમિટીને મળ્યા છે. નવસારીમાં પાછળી રાતનું ઉઠમણું કરવાનો રેવાજ નથી. આ ક્રિયાને જરૂરી ક્રિયા તરીકે લેખી શકાતી નથી. અતરે ખોલાસો કરવાની જરૂર છે કે ચાહરમની બામદાદની ઉપર જણાવેલી બાજ, આફરીનગાન, વગેરેની ક્રિયાઓ જરૂરની છે અને તે સમજે ઠેકાણે કરવામાં પણ આવે છે. ફક્ત ધુપ-સારનાની ક્રિયાની પાછળી રાતે જરૂર જણાતી નથી.

૧૫. ગુજરવાની આગમજ મરનારે પતેત કરી પરતાવો કરવો જોઈએ છે-જે તેનાથી નહીં બની શકે તો તેના ખેશીઓએ પતેત અને અસૈમના કલામ બહુવાની બલામણુ થાય છે અને તેમ કરવું ફાયદાકારક દીસે છે.

૧૬. દબમું પરહેજવું, નવી ગેહાન વાપરવી, નસેસાલારોને નવાં કપડાંઓ આપવાં એ વિષે કશું ફરમાન કેતાબોમાં મળતું નથી. એ માટેનો ખરચ કરવો ખીલકુલ જરૂરનો નથી.

૧૭. ગેહદીનોના બાબમાં પાયદરતે ચાલતાં ખીજી વાર ગેહ સારવાની તરફથી કશું ફરમાન મળતું નથી. યા કશો અભિપ્રાય મળ્યો નથી, અને તેની સેહેજ પણ જરૂર નથી.

૧૮. ત્રીજે દહાડે ઉશહેન ગેહમાં અરદાફવણી બાબ વેળાએ સીઆવ ઉપરાંત વાસણો ઇજવાનો યા ખીજી ચીજો ઇજવાનો રેવાજ છે. એમ કરવાની કશી જરૂરી ફરજ નથી.

૧૯. ચાહરમના ભોંના તથા જમણુ માટે કશી ફરજ નાખવામાં આવી નથી.

૨૦. એક મહીનો યા આખું વરસ દરરોજ આફરીનગાન, બાબ યા સત્તમ કરવાનું યા ખીજાં બહુતરો બહુવવાનું ખાસ જરૂરનું નથી. શકિતવાળા હોય તેઓ કરાવે તો કશો વાંધો નથી.

૨૧. બમસી તથા છમસીની ક્રિયા માટે કશી શાહદત મળતી નથી.

૨૨. વરસી પછી દર મહીને આફરીનગાન, બાબ કરાવવાની જરૂર નથી.

૨૩. જોડાંની ક્રિયા કરાવવામાં આવે છે તે વિષે કશી શાહદત કેતાબોમાં યા અભિપ્રાયોમાં મળતી નથી. તે કરાવવાની જરાએ જરૂર નથી.

૨૪. ગુજરેલાંઓ માટે નીરંગ દીન, હમા યસ્ત, ફરવરદીઆંન, ફરેસ્તા, જશનો, ગાહઆરો, દર મહીનાના ફરવરદીન રોજે ક્રિયાઓ, દબમા આગળની ક્રિયાઓ, મરનારના સાલગરેહના દીવસની ક્રિયાઓ, એ સઘળી ખાસ જરૂરી ક્રિયાઓ તરીકે ગણી શકાતી નથી. તે ક્રિયાઓ કરવાની ફરજ દરેકને માથે નાખવામાં આવેલી નથી.

૨૫. પેહલા ચાર દહાડાની યા ખીજી કાંઈખી ક્રિયાઓ એકથી વધુ ઠેકાણે કરાવવાની કશી જરૂર નથી.

૨૬. ફરવરદેગાન (સુકતાદ) ની ક્રિયા કુટુંબમાં એક ઠેકાણે દર વરસે થાય તો બસ છે. એકજ કુટુંબના સઘળાંઓને જગે જગ કરવાની યા સાચરે તેમજ મહીરે કરવાની જરૂર નથી.

૨૭. માસિક માદગી યા સુવાવડમાં ગુજરનાર ખાતુ માટે જે વાર ક્રિયા કરાવવાની જરૂર નથી.

૨૮. મરનારની નેયતે નાનીઆ જમાડવા, ખરસતુમ આપવું, નાવંર કરવા, ગરીબના લગન યા નવજોત કરી આપવાં યા બીજું કંઈ પણ પુનર્નુ કામ કરવું સાઈ છે અને જેઓ ગુંજસવાળા હોય તેઓ બલે કરે, પણ દરેક જરથોસ્તી માટે તેવી ફરજ નાખવામાં આવી નથી.

૨૯. ઉપલી તપાસ ઉપરથી જણાશે કે આપણાં વાહલાં ગુજ-રેલાંઓ પાછળ થનારી જરૂરી ક્રિયાઓનો ખરચ સાધારણ ગુંજસવાળો જરથોસ્તી ખમી શકે એવોજ છે, પણ અનેક સખખોસર હાલમાં તેને વધારી મુકવામાં આવ્યો છે. જેઓ ઉપર જણાવેલો જરૂરી ખરચ પણ નહીં કરી શકે તેઓએ જે દરેમેહેરમાં અનભુમનની હમા અશો દરોહરોની ક્રિયા થતી હોય તેમાં પોતાની ગુંજસ ગુજખનો ફાળો આપવો તથા ગુજરનારનાં રૂદની શાંતી માટે આપણાં પાક અવસ્તાનાં બહુતરો બહુ સંતોશ મેળવવો.

જરૂરી ક્રિયાઓ ઉપરાંતની બીજી ક્રિયાઓ.

ગુંજસવાળાઓની તે સંબંધી ફરજ.

“જરૂરી ક્રિયાઓ” એવા શબ્દોનો ખરો ભાવાર્થ ન સમજતાં તેનો ભલતોજ અર્થ કેટલેક ઠેકાણેથી ઉઠાવવામાં આવ્યો છે, અને ઉપર જણાવેલી જરૂરી ક્રિયાઓ ઉપરાંતની બીજી પવિત્ર ક્રિયાઓ, જેઓની સારી રીતે ગુંજસ હોય તેઓએ પણ કરાવવાને ના પાડ્યું છે, અને તે એવું જણાવીને કે તેઓને જરૂર વિનાની એટલેકે ફાકટની અને બિન ફાયદાની ગણી, ઉપલું લખાણ તે કરાવવાની વિરુદ્ધ સલાહ આપે છે, એટલે તે પાછળ કરેલો ખરચ વ્યર્થ ગણાવો જોઈએ. આ લુલભરેલા તથા નુકસાનકારક વિચારને બહુ ખુલ્લી રીતે ખોટો પાડવાની જરૂર છે. ઉપલું લખાણ જે ધ્યાનથી વાંચવામાં આવશે તો જણાશે કે ત્યાં અનેક ઠેકાણે ખુલ્લું કરવામાં આવ્યું છે, કે જે ક્રિયાઓને ખાસ જરૂરી તરીકે જાહેર કરી છે તે ઉપરાંતની બીજી ક્રિયાઓ, જેઓની ગુંજસ હોય તેઓ કરાવે તો, તે સવાખનું કામ છે. એકજ ફરો અત્રે પાછો ટાંકીશું:—

“જરથોસ્તી ધર્મ--ક્રિયાઓ અશોધનો તથા આખાદીનો વધારો કરનારી છે, એટલે જેઓની ગુંજસ તથા મરજી હોય તેઓ જે વધુ ક્રિયાઓ કરાવે તો તે સામે વાંધો ઉઠાવી શકાતો

નથી—અલકે તે સવાળનું કામ છે.” (પાનું ૪૧). આપણી ગુંજસ અને શક્તિ મુજબ દરેક સવાળનું કામ કરવાની આપણા ધરમ પ્રમાણે આપણી ફરજ છે, તો પછી જેઓ ગુંજસ ધરાવતાં હોય તેઓની વધુ ક્રિયાઓ કરાવવાની આ રીતે જોતાં ફરજ પણ થઈ પડે છે. દાખલા તરીકે, “નીરંગ દીન” ની ક્રિયા એક અતિ અગત્યની ક્રિયા છે. જેમાં તૈયાર કરેલો નીરંગ ધજજને અને ખીજ મોટી ક્રિયાઓમાં વાપરવાની ખાસ જરૂર છે. માટે જેઓને ખુદાતાલાએ જરૂરી નવાબ્યા હોય, અને ગુંજસ ધરાવતા હોય તેઓ “નીરંગ દીન” ની ક્રિયા કરાવે એ એક ધણું ઉપયોગી અને સવાળનું કામ છે એટલુંજ નહીં પણ, તે ક્રિયાનો ખરચ વધુ હોવાથી, તે કરાવવાની જેઓ ગુંજસ ધરાવતાં હોય તેઓની ખાસ ફરજ થઈ પડે છે. અલખતાં જેઓ કને ગુંજસ ન હોય તેઓને માથે આવી ફરજ નાખવામાં આવી નથી, અને તેજ દેખાડવાનો આ ચોપાન્યાનો મૂળ હેતુ છે. જેમ “નીરંગ દીન” ને માટે તેમજ હમા-યસ્ત, ફરેસ્તા, જક્કનો, ગહમખારો વિગેરે માટે સમજવું. એ ક્રિયાઓ કરાવવાની દરેક જરૂથોસ્તીને માથે ફરજ નાખી નથી, પણ તેથી કંઈ તે ક્રિયાઓ અગત્યની નથી, અને તે કરાવવાની ગુંજસવાળાની પણ ફરજ નથી, એવું ઠરતું નથી. વળી મરનારની નૈયતે યરસ્તુમ આપવું, નાવર કરવા, ગરીબના લગન યા નવજોત કરી આપવાં યા ખીજું કોઈ પણ પુનનું કામ કરવું એ માટે જો કે ગુંજસ નહીં ધરાવનારાંઓને માથે ફરજ નાખી નથી, છતાં તે ઉપરથી એવું ઠરતું નથી કે તેવાં કામો અગત્યનાં અને સવાળકાર નથી યા તે કરવાની યા કરાવવાની ગુંજસ-વાળાંઓની ફરજ નથી. જેઓને પરવરદેગારે બક્ષેશ કરી હોય તેઓ માટે તે પુનનાં કામો છે, અને તેઓ ઉપર તે માટેની ખાસ ફરજ નખાઈ છે એમ ખુદી રીતે કહેવાની જરૂર છે આ બાબત એક દાખલાથી વધુ ખુદી થશે. જરૂથોસ્તી ધરમ સખાવત કરવાની ફરજ જાહેર કરે છે. છતાં સખાવત કરવા સાફ કરજનો ખોજો ઉપાડવા કહેતો નથી. જેઓની ગુંજસ ન હોય તેઓ મોટી સખાવતો કરવાને બંધાવલા નથી, પણ તેથી એમ ઠરતું નથી કે ગુંજસવાળાઓ ઉપર તે સખાવતો કરવાની ફરજ નથી.

જરૂરી ક્રિયાઓ ઉપરાંતની ખીજ ક્રિયાઓ કરાવવામાંથી ગુંજસ-વાળાં ભોંકો પણ ખસી જઈ શકે એમ છેજ નહીં, અને આવા વિચારને ટેકો મળે એવું કશુંએ ઉપલાં લખાણમાં લખાયું પણ નથી. ગુંજસ-

વાળાઓએ તે ક્રિયાઓ કરાવી દુન્યામાં અશોષ અને આત્માદીનો વધારો કરવાનું તથા મીનોષ શક્તિઓના આશીરવાદ ગ્રેતીમાં ઉતારી લાવવાનું શુભ કામ કરવું પડે છે, અને મુંબસ ધરાવવાથી તેમ કરવાની તેઓની દરજ્જા થઇ પડે છે. પવિત્ર ધરમ ક્રિયાઓ અને સખાવત તથા નેકીનાં કામો કરવાને જેઓને પરવરદેવારે સધિનો આપ્યાં છે તેઓએ પણ તે ન કરવાં યા તે કરવાની તેઓની પણ દરજ્જા નથી એવો વિચાર એક પળવાર પણ ફેલાવો જોઇતો નથી. સખાવત, પરોપકાર અને ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાને લીધેજ જરથોસ્તી કામ જગ-આશકારા બની છે અને એ અમૂલ્ય યુક્તિ અને દીનની દાઝ કમી થાય તો આખી કામની કીર્તિ અને જાહો-જલાલીને ઝાંખ લાગ્યા વિના ન રહે એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું અવશ્યનું છે. માટે મુંબસ ધરાવનારાં જરથોસ્તી નર-નારીઓને નમનતાઇબરેલી અરજ કરવામાં આવે છે કે તેઓએ નીરંગ-દીન, હમાયસ્ત, ફરેસ્તા, જક્કનો, ગદમખારો વિગેરે બીજી પવિત્ર ક્રિયાઓ, તેમજ નાવર, લગન, નવજોત જેવાં પુનનાં કામો કરવાની તેઓ માટે પણ અમત્ય નથી, યા જરદારો ઉપર પણ દરજ્જા નાખવામાં આવી નથી, એમ વિચારવાની ભુલ કરવી નહીં. જેઓની મુંબસ ન હોય તેઓ ઉપર આપણા પાક મઝહબે તે માટેની દરજ્જા નાખી નથી, પણ જેઓને ખુદાતાલાએ પૈસાથી નવાજ્યા હોય તેઓએ તો તે ખાતર પૈસો ખરચી પુન હાસેલ કરી પોતાની દરજ્જા બળવવી જોઇએ છેજ, અને તેઓ તે બળવતાં આવ્યાં છે, અને બળવે છે. એવી દરજ્જા તાલેવતોને માથે પણ નાખવામાં આવી નથી એ વિચાર ભુલબરેલો અને નુકસાનકારક છે, અને તેવા વિચારના સહેજ પણ ફેલાવાને તુરતજ અટકાવવાની પવિત્ર દરજ્જા થઇ પડે છે.

ક્રિયાઓનાં દામો.

જે દામો આ ચોપાન્યામાં આપેલા કોઠા (પાનું ૩૮-૬) માં આપવામાં આવ્યાં છે તે મુંબસ મધે હાલના વખત માટેજ છે. બહારગામ માટે યા હમેશને માટે તે દામો છેજ નહીં, અને હોઇ શકે પણ નહીં. બાહરગામમાં તો ધણી કમી દામો હોવાં જોઇએ. આ કોઠા ઉપર લખેલા નીચલા શબ્દો ઉપર ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે :—“ ઉપર જણાવેલી જરૂરી ક્રિયાઓ પાછળ પેઢલાં વરસની ક્રિયાઓનો હાલનો અડસટો મુંબસ મધે નીચે મુજબ થાય છે. અલબત્તાં વખત, રથળ અને સંજોગો પ્રમાણે આ અડસટામાં ફરક પડવો જોઇએ.” ફવશી અથવા ફરોક્ષીની ક્રિયા વિષે ઉપલાં લખાણમાં કોઇ લખ્યું નથી એટલે તે વિષે પુછપરછ કરવામાં આવે છે. આ ક્રિયાને પણ જરૂરી ક્રિયાઓ લેખવા માટેની સહા-

દત્ત મળતી નથી, પણ અશો ફરોહરોની યાદ માટે આ એક ભણતી ક્રિયા છે અને ગુન્નસવાલાઓ માટે આપવામાં આવેલો બીજો પવિત્ર ક્રિયાઓ વિષેનો ખુલાસો ફરોક્ષીની ક્રિયાને પણ લાગુ પડે છે.

રવાન અને ફરોહર વચ્ચેનો સંબંધ.

રવાન અને ફરોહર એકજ શરીરમાં કામ કરતી ઘડો સંબંધ ધરાવતી બે શક્તિઓ છે. બુવો ખોરશેદ નીઆએશ (ફ. ૯) હઝોમ ઉવનિમ્ યજમધદે, હવાંમ ક્રવષીમ યજમધદે; પોતાનાં રવાનને હમો વખાણીએ છિયે, પોતાનાં ફરોહરને હમો વખાણીએ છિયે. વળી બુઓ સતુમનો કરદો યસ્ન, હા ૨૬ મો (ફ. ૭.)

“ધધ ઇસ્તિનાંમ ઉર્વાંનો યજમધદે યાઓ અપઓનાંમ ક્રવષયો.”

“ગુજરી ગયલાંઓના રવાનો જે અશોના ફરોહરે. (છ તેઓને) આએ ઠેકાણે હમો માન સાથે યાદ કરીયે બીયે.” ખોરશેદ અવસ્તા, યસ્ન, હા ૧૬ મો (ફ. ૭.)

“ખન્ વધતીશ અપહે વેરેજો યજમધદે-યાહુ ઇસ્તિનાંમ ઉર્વાંનો પાયન્તે યાઓ અપઓનાંમ ક્રવષયો.”

“અશોહતા પ્રકાશીત નૂર અથવા ઝલકાટને અમો આરાધ્યે બીએ કે જેમાં ગુજરેલાંનાં આત્માઓ (રવાનો) રહે છે, કે જેઓ અશોનાં ફરોહરો છે.” જશ્યોસ્તી દીનની ખોલ કરનારી મંડળીનો રીપોર્ટ: ૧૮૯૦-૯૮, પા. ૨૨૭.

આ ઉપરથી રવાન અને ફરોહર એકમેક સાથે કેટલો નિકટ સંબંધ ધરાવે છે તે જાહેર થાય છે.

રવાન તે નીચલું જ્ઞાન છે જે અહંકારનું જ્ઞાન રાખે છે, જે આ ખાહી ચીજોમાં લપટાઇ પોતાનો અનુભવ લે છે. રવાન ક્રવષિનું એક કીરણ (અંશ) છે, જે સવળો અનુભવ મેળવી આગળ વધે છે. ઐરવદ શેહરયારજી રાહતુમાય સભાના સાતમા અંકમાં પા. ૧૯ મે કહે છે કે—

“ઇનસાનની અંદર જે હું, મને, માણ, એમ પ્રથમ પુરુષમાં વિચાર છે, ખોલે છે, ચાહે છે, અને કરે છે તે રવાન છે.”

“ફરોહર ઇનસાનમાં એક ભલો મીનોઇ ભાગ છે કે જે તેના રવાનનો સોળતી અને પાસબાન છે અને જેની પ્રેરણા મુજબ કુદરતને કાયદે અને નેક રાહે ચાલવાથી રવાન “અશો” થઇ શકે છે.”

આ ઉપલા ફકરા ઉપરથી આપણે ફરોહરનો ગુણ શું તે જાણી શકીયે છીયે. તે પાક અહુરમજ્દનો અંશ છે. તે રવાનનો ચલાવનાર—

પાસખાન છે. તે આપણને અંદરખાનેથી દોરવી સારાં કામો કરવાને પ્રેરણા ઉપજાવે છે. તે આપણે સલાહકાર સોખતી છે. એક બાપ જેમ દીકરાની બરદાસ્ત રાખે છે, તેમ આ ફરોહર તેના પોતાનાજ સોખતી જે રવાન છે તેની સંભાલ રાખે છે—તેને બોધ આપે છે અને જેમ બને તેમ આગલ વધારે છે.

ત્યારે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે તકરારને ખાતર કબુલ કર્યે કે ચોકકસ ક્રિયાઓ ફરોહરને માટે થાય છે તોપણ તે ક્રિયા ગુજરનાર રવાનને લાભ કરનારી હોવીજ જોઈએ છે. ફરોહર મરણ વેળા રવાનથી છુટું થતું નથી પરંતુ તેની સાથેજ રહે છે. દરેક તત્વ પોતપોતાના જીવન ઉપર રહે છે છતાં જુદાં જુદાં તત્વો એક એક સાથે જોડાયલાં રહે છે અને ક્રિયા મારફતે જો ફરોહરની ખુશનુદી થાય તો તેની નેક અસર તે ફરોહર સાથે જોડાયલાં રવાનની ખુશાળી તથા આગળ વધવા-માંજ નિપજે. જે ફરોહરની ક્રિયા કરીએ તે ફરોહર આપણને આશીર્વાદ આપે છે તે શા માટે તેનું કાંઈ કારણ હોવું જોઈએ. તે કારણ આજ કે યાદ કરનાર તે ગુજરનાર રવાનને આનંદ મેળવવાના અને આગલ ચાલવાના માર્ગો મોકલા કરે છે. અને તે રવાનનું ફરોહર તેમાંથી મીનોદ માર્ગમાં રવાનનું આગલ વધવું કરે છે. મોખેદો આફરગાન કરે છે, ત્યારે દીબાચામાં મંડાન કરતાં બણે છે કે ફલાના ફલાનાના રવાનની યાદ હોજો. ત્યાં તો રવાનને યાદ કરવામાં આવે છે. અને આફ્રગાન સમાપ્ત કરતી વખતે તે રવાનને આશીર્વાદ આપે છે કે—

“આજ રોજે જેહેસ્તી રવાનને રોજ છે, તેથી નામ બનામ અરો ફરોહરનાં રોઆંને નામે તેઓની.....હું મીઅજદ કદં છું. (અને દોઆ માયું છું કે) તે રોઆંને ધણી બોલેરગીથી પોહોંચો અને હું એવી મોરાદ ચાહું છું કે તે રોઆંને વાસ્તે એજ રવેશના તમામ શવાબનાં કામ હું કદં છું અને એવી દોઆ કબુલ થાઓ કે તે રોઆંને બુલંદતર બોલેરગીની જગોમાં રહેવું થાઓ અને બેહશતની નેક જગોનું પામવું થાઓ અને દેવ દરજેનાં હાથથી છુટવું અને ખલાસીનું પામવું થાઓ અને તે રોઆંને હોરમજદ તથા અમેશાસ્પદોની મીજલેસ તથા સોનેરી તખતનું નસીબવંત થાઓ અને અવસ્તામાં ગવાહી દીધા પ્રમાણે અરો રવાન ગરોયમાં બેહશત જે હોરમજદ તથા અમશાસ્પદોનું અને બીજાં અરોના રવાનોનું મકાન છે તેમાં પોહોંચો.”

“હું એવું ચાહું છું કે આ કુનીઆમાં તે અરો રવાને કીધેલાં સવાબનાં દરેક કામનો અને તેના ગુજરવા પછી તેજ રવેશનાં તેની નૈયતે હું જે સવાબના કામ કદં તે તમામ કામોનો બદલો તે અરો રવાનને પોહોંચો.” (આફ્રીન અરદા ફરેશની, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૭ મા ફકરાઓ.)

આ ઉપલી દુવાપરથી ખુલ્લું જણાશે કે રવાન આગલ વધતી મીનોષ શક્તિ છે. અને તેને આગળ વધારવા સાઈં આ ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે. અને જેઓ કહે છે કે આ ક્રિયાઓ ફરોહરને સાઈંજ છે તેઓના વિચારો ભુલભરેલા છે. વળી ફરોહર રવાનના ગુજર પામવા પછી રવાન સાથેનો સંબંધ છોડી જતુંજ નથી વારતે એવાં અનુમાનપર આવવાને કારણ મલે છે કે, આપણી ક્રિયા સીધી રીતે તેમજ ક્રવષિની મારફતે, રવાનને પુગે છે. ત્યારે દરેક જરથોસ્તીની ફરજ છે કે આપણાં ગુજરેલાં વહાલાંઓની યાદ દીલમાં ધરી તેઓના ગુજર પામવાના રોજે આક્રંગાન, સતુમ, બાજ, (અને તો શીઆવ અને યજશની) અને ક્રવશી કરી ભણાવવી. અને ભણુતી વખતે આપણા વિચારો શાંત રાખીને ગુજરનાર આપણા વહાલાંઓ તરફ લલી લાગણીથી, ઉપલા દુવાના સખ્તો અંતઃ-કરણથી યાદ કરવા.

આપણાં ગુજરેલાં નેઆગાનો-આપણા માત પીતા-આપણાં કુટુંબ અને ખેશીઓ-આપણા દોસ્ત આશનાવો-અને સર્વે જીવોનું આગળ અને આગળ વધવું હોજો. તેઓ અશોષમાં આગળ વધજો. તેઓ ખોદાષ જ્ઞાનમાં આગળ વધજો, તેઓ અહુરમજ્દનાં ગરોથમાન ખેહેશતમાં તે મહાન પીતાનાં ચરણ આગળ જઈ પોતાનાં નેકીનાં વિચારો તથા કામો અશોષની યાજમાં ધરી તે મહાન પીતા અહુરમજ્દને અર્પણ કરજો ! દરેક માનવી છેવટે તે મહાન પિતાના દર્શન પામીને આ જ્ઞાની જગતથી હમેશની મુક્તિ મેળવીને, ગરોથમાન બહેસ્ત અથવા અસરે રોશનીમાં સદા રેહવાને લાયક, પુર્ણ અને નસીયવંત નીવડે.

અષેમ.

અષેમ વોહુ વહિશ્તેમ અસ્તી,
ઉશ્તા અસ્તી ઉશ્તા અહ્યાધ,
હ્યત અપાધ વહિશ્તાધ અષેમ.

અશોષ સૌથી શ્રેષ્ઠ નેઆમત છે અને સુખ છે : તે (શખ્સ) ને સુખ છે જે સૌથી શ્રેષ્ઠ અશોષને ખાતર અશો છે.

અહુનવર.

યથા અહૂ વધયે^૧ અથા રતુશ અપાત ચીત હયા,
વંધહેઉશ દજદા મનંધહો વ્યઝાંયનનાંમ અંધહેઉશ મજદાધ,
ક્ષએમયા અહુરાધ આ યિમ દ્રેચુષ્યો દદત વાસ્તારેમ.

જેમ દાદાર અહુરમજદ તેમ પયગમ્બર સાહેબ પોતાની અપોષ્ટને લીધે આપણા માનને લાયકના છે.—વેહુમનોની બક્ષેસ (ભલા વિચારો—ડહાપણુ જ્ઞાન) લેને મળે છે કે જે અહુરમજદને મારેનાં કામો કરે છે. જે શખ્સ લાચારોની પાસગાની કરે છે તેને અહુરમજદની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

યેંધહે હાતાંમ.

યેંધહે હાતાંમ આઅત ચેસ્ને પધતી વંધ્રહો,
મજદાઓ અહુરો વએથા અપાત હયા,
યાઓંધ્રહાંમયા તાંસ્થા તાઓસ્થા યજ્મધદે.

હેયાતોમાનો જે કોઇ યસ્ન* (ધજસ્ને) માં વધારે ચદતો (છે) તેને મજદ અહુર અપોષ્ટથી પીછાણે છે. જેઓમાનાં તે (નર) તથા તે (નારીઓ) તે અમે વખાણીએ છીએ.

---

* યસ્ન (યજ્ઞ) નો શબ્દાર્થ જતી ભોગ (Sacrifice) થાય છે.

માત્ર ને એક જ જાણ : ખરૂં તોલ લેવા તેવાર થાવ,
 થાવ તદે જોહોલી વેપાર : એજ હમારો ખરો વિચાર.

જરથોસ્તીઓમાં ખાતરીપુર્વક વેપારી

ફરેહુન અને ખરજેર,

આતશબેહેરાઓની સામે—ધૈન્યીતકાવ, મુખ્ય-૨.

હમારે ત્યાં ફરેહનાજ સુખડની માત્રી, પેરીઓ, સલી, ગાંઠ,
 તાણે, કોરીનુ લોખાન, અગર અગરનાજ આંગલીઓ, ફુસ્તી, વાડાં,
 નાહાની મોહોલી અવસ્તાઓ, કાનની કરી, કેરખા, અંકલખે, જરમન
 સીલવરના ચાચો, ચોખ્ખું મધ, મોલાબજલ, ગુલકંદ, સાંકુનાની તામ
 પાંખાની લાલ, કાળી શાલી, કુમસવાલા રમુનાથજીની આજરશક સોગંદી
 વીગેરે વીગેરે.

અવસ્તાના જવાહીરો :

પુસ્તક પહેલું અને બીજું.

રસતાર :—મીં ફરેહુન કે દાદાયાનજી, સોલીસીટર.

કીમત રૂ. ૩-૮-૦ અને રૂ. ૩-૧૨-૦.

તેમાં ૫૫૦ અને ૫૮૦ પાનાં છે અને જરથોસ્તિ રહાની અને
 નૈતિક શીલસૂરીના તમામ અવસ્તામાંથી મળતાં કીમતિ જવાહીરો એકઠાં
 કર્યાં છે. વળી પઠતી સમજણ અને અન્ય ધર્મો અને સાહિત્યોની સુંદર
 સરખામણીઓ આપીને, જરથોસ્તિ ધર્મની પ્રાચીનતા અને શ્રેષ્ઠતા અને
 બીજા ધર્મો સામનું મળતાપણું સાબીત કર્યાં છે. આ ગ્રંથ એક તબીબ
 પ્રકારની રાશની જરથોસ્તિ અને બીજા ધર્મો ઉપર તાબે છે અને લેખક,
 વક્તા, ધર્મિષ્ઠ, શીક્ષક અને ખ્યાળી, એ સર્વેને કીમતી બબને પુરો
 પાડે છે. વી. બી. બી. નાં આના ૧૨ જુદાં.

લખો : સેક્રેટરી, ધરામ લીગ,

અમર બીહરી, તં ૧૦૬, કાવસજી પટેલ બીટ, કોટ, મુખ્ય.

મુંબઈની જરથોશ્તી જશન કાં

કમર ખીલ્ડીમ, હોંગકોંગ ભેફની સામે.

૧૦૬-૧૧૦. કાચસણ પટેલ સ્ટીટ, મેટ, મુંબઈ.

આ કમિટીની મૂળ નેમ આપણી કેમનાં નર-નારીઓ તથા બાળકોનાં હરશેમાં, આપણા બુલંદ મગજમાં, તેને સાબાહેલી નેકા-નીતિ, મર્મદીવાઓ તથા જરથોશ્તી તરીકે તરફ લાકિન-લાગ બાવત-વાળી; તેમજ માર્મિક અને કેમ-હિતકારી જરથોશ્તી જરથોશ્તી, તેમજ જરથોશ્તી મર્મનાં હરમેનો મુજબ અમે માર્મિક તથા પરમાર્થી જરથોશ્તી મુજબનાં વીચારોનો આપણી કેમમાં ફેલાવો કરવાની છે. જરથોશ્તી, હમ અંદગી, મેનાબત, વાએબ, શાદનામાનાં હારનાં વીચરે સાથત માર્મિક મેનાબતનો મારફતે, તેમજ મનામેનાં રેસાલાઓ, લખાઓ, ઇલામની પરિકાઓ તથા બીજાં ઘટનાં સાધનાં મારફતે આ નેમ પાન પાડવામાં આવે છે.

વળી આ કમિટી તરફથી પાંચ કુશળ શીક્ષકો માનફતે મુંબઈની વુહી વુહી ૧૭ નીશાળોમાં લગભગ ૩૦૦૦) જરથોશ્તી બાળકોને મુક્ત માર્મિક તથા નેકા-નીતિની પ્રણવણી. તથા કદામ પ્રાની ઇતિહાસની કેળવણીને લગતું શીક્ષણ આપવામાં આવે છે આ ૨૦ કાર્ય પાળ્યા જશન કમિટીને વાસ મહારે ૧. ૯૦૦૦) થી તેમને મળ્યા થાય છે. હમ હીન બાળકો અને ગૃહરથોનો ઉપસા નેમ કેમનાં નર, નારી મરફ કરવા અરજ કરવામાં આવે છે.

જશન કમિટીનાં ફંડમાં એકડી વખતે ૩ ૧૦૦૦) થી ૧૫ લરનાર બાળ અથવા ગૃહરથ જશન કમિટીનાં પેવન લખાશે. જશન કમિટીનાં દીલસોઝ લાઇફ મેમ્બરનું એકજ વખતનું પાળમ ૩. ૧૦૧, અને દીલસોઝ સાધારણ સલાસદનું વાળી લગભગ ૩. ૬) રાખવામાં આવ્યું છે. જશન કમિટીનું નીમાનીક-રોહ-જરથોશ્તી સર્વે પેવના દીલસોઝ લાઇફ મેમ્બરો અને સાધારણ સલાસદોને કાંઈ પણ લવાજમ વગર મુક્ત મોકલી આપવામાં આવે છે.

આ મુરતક મીન ટીનસાદ શાપુરજી મસાની, બી. એ. એ મુંબઈના કેટમાં નં ૨૯, મેંક સ્ટીટ-કોસ લેન ખાતે ધી ફ્રેશ-ગર્ડ મી-ટીંગ રૂમમાં પ્રાપ્ય છે, અને મીન હરમજી જરથોશ્તી બીલીઆ, એ. એમ. બાઇ, સી. ઇ. બાઇ, એસ. સી. ઇ. એ સીધવા ખીલ્ડીમ, નં ૨૯૧, મી-સેસ સ્ટીટ, મુંબઈમાં પ્રગટ કર્યું છે.

